No. घ — ५१६

Title प्रबोध चन्द्रोदय:

Author श्री कृष्ण मिश्र:

Extent 23 Age

Subject नाटकम्

प्रबोधचन्द्रोदयः १३

५१६

यस्मादृष्टं सन्नरमतयोपदितत्त्वभावं अमल ... ...परागरहितं स्वात्मैव स्वस्वरूपमेव प्रकाशो यस्य ... स्वात्मरूपो बोधस्तस्मादभिन्नं ज्ञानमित्यर्थः
तत् महः तेजः उपास्महे उपसमीपे तिष्ठामः = २

प्रबोधचन्द्रोदयनाटक
१

श्रीगणेशाय नमः ॥ मध्याह्नार्कमरीचिकास्विव पयःपूरो यदज्ञानतः खं वायुर्ज्वलनो जलं क्षितिरिति त्रैलोक्यमुन्मीलति
यत्तत्त्वं विदुषां निमीलति पुनः स्रग्भोगिभोगोपमं सान्द्रानन्दमुपास्महे तदमलं स्वात्मावबोधं महः ॥ १ ॥ अपि च अन्तर्नाडी
नियमितमरुल्लङ्घितब्रह्मरन्ध्रं स्वान्ते शान्तिप्रणयिनि समुन्मीलदानन्दसान्द्रम् । प्रत्यग्ज्योतिर्जयति यमिनः स्पष्टलालाटने
त्रव्याजव्यक्तीकृतमिव जगद्व्यापि चन्द्रार्धमौलेः ॥ २ ॥ नान्द्यन्ते सूत्रधारः । अलमतिविस्तरेण आदिष्टोऽस्मि सकलसामन्त
चक्रचूडामणिमरीचिमञ्जरीनीराजितचरणकमलयुगलेन, बलवदतिनिर्दलितदृप्तदुःस्थलकवाटपाटनप्रकटितनरसिं
हरूपेण, अविरलतरन्तप्रतिकूलप्रलयमहार्णवमग्नमेदिनीसमुद्धरणमहावराहेण, निखिलदिग्विलासिनीकर्णपूरी
कृतकीर्तिलतापल्लवेन, समस्ताशास्तम्बेरमकर्णतालास्फालनबहलपवनसंपातनर्त्तितप्रतापानलेन श्रीमता गो
पालेन । यथा, एतत्सहजसुहृदः श्रीकीर्तिवर्मदेवस्य दिग्विजयव्यापारान्तरितपरब्रह्मानन्दरसैरस्माभिः समुल्ली
लिता विविधविषयरसहृषिताश्चातिवाहिता दिवसाः ॥ इदानीं तु कृतकृत्यमेव वयम् । यतः नीताः सर्वे क्षितिभुजो नृप
तेर्विपक्षास्तावती क्षितिरभूत्प्रथितैरमात्यैः साम्राज्यमस्य विहितं क्षितिपालमौलिमालार्चितं भुवि पयोनिधिमेखलाया
म् ॥ १ ॥ तदहं प्रशान्तरसप्रायप्रयोगाभिनयेनात्मानं विनोदयितुमिच्छामः । यस्मादेव मस्माद्गुरुभिः कृष्णमिश्रैः प्रबोधचन्द्रोद
यं नाम नाटकं निर्माय भवतः समर्पितमासीत् तदद्य राज्ञः श्रीकीर्तिवर्मणः पुरस्तादभिनेतव्यं भवता अस्ति चास्य भू
पतेः सपरिषदस्तदवलोकने कुतूहलमिति तद्यावद् गृहं गत्वा गृहिणीमाहूय संगीतकमनुतिष्ठामि परिक्रम्यावलोक्य च
नेपथ्याभिमुखमवलोक्य आर्ये इतस्तावत् प्रविश्य नटी । अज्जउत्त एसह्मि आणवेदु अज्जउत्तो को णिओओ अणुचिट्ठीअदि
त्ति सूत्रः । आर्ये विदितमेव भवत्या अस्ति प्रत्यर्थिपृथ्वीपतिविपुलबलारण्यमूर्छत्प्रतापज्योतिर्ज्वालावलीढत्रिभुव
नविविरोधिसिन्धुविश्रान्तकीर्तिः गोपालो भूमिपालान्प्रसभमसिलतामात्रमित्रेण जित्वा साम्राज्ये कीर्तिवर्मा नरपतितिल
को येन भूयोऽभ्यषेचि अपि च अश्रान्तस्फुरदयातुधाननगरीचञ्चत्करास्फालनव्यावल्गन्नृकपालतालरणितैर्नृत्यत्पिशा

अन्तर्पटस्य यवनिका =

प्रत्यग्ज्योतिः प्रकाशः = ...

आर्यपुत्र एषास्मि आज्ञापयतु आर्यपुत्रः को नियोगोऽनुष्ठीयतामिति = ४

विक्रमैक

आर्यपुत्र आश्चर्यमाश्चर्यं निजभुजदण्डनिर्दलितसकलराजमण्डलेन आकर्णाकृष्टकठिनकोदण्डदण्डचण्डत्ववर्षिसन्ततशरनिकरखण्डितमातङ्गतुरगतरंगमालेन निरन्तरनिपतन्तीव्रविलसितजालार्थंदर्पद
लितरंगमालेन गम्भीरमहीधरमन्दरेण भ्रमद्भुजदण्डेन दारितकरिकुलमदसलिलसंप्लाविते कर्णसैन्यसागरे निर्मथ्य मधुमथनेनेव क्षीरसमुद्रादिवासादिता समरविजयलक्ष्मीः तस्य संप्रति सकलमुनिजनश्ला

चारुभिः नाः उद्दाय नियशान्ति यस्य वितन्वते नोदैः प्रचण्डानिलप्रचलभक्तिविक्रमकृतरकृदर्ख्ये रणत्वेणयः १ तेन च प्रशान्तरसपथप्रस्थितेना
त्मविनोदार्थं प्रबोधचन्द्रोदयाभिधानं नाटकमभिनेतुमादिष्टोऽस्मि तदहं गृहं गत्वा गृहिणीमाहूय संगीतकमनुतिष्ठामि नटी सविस्मयम् आर्यपुत्र आश्च
र्यं येन तेन कर्णधारीगृहीतभुजबलं विक्रमैकं नागरिकं समग्रबलं राजमण्डलेन आकर्णाकृष्टकठिनकोदण्डदण्डचण्डबलविसर्जनं संनद्धसंगति
मदगजतुरगतरंगमालम् निरन्तरं निषीदन्ति त्वं विलसन्तं सैन्यं पञ्चयितुं गमनागमनमहारथीहरं संहृत्य भग्नं तं उद्दण्डचण्डं मन्द
राभिघातक्षुभितं सकलं परिपीडितं संघाटं कर्णसैन्यसागरं निर्मथ्य मधुमथनेनेव क्षीरसमुद्रादिवासादिता समरविजयलक्ष्मीः तस्य संप्रति
सकलभुवनमञ्जनमहाहर्तृवीरचरित्रदस्य कथं प्रसारः सोऽप्यसमर्थोऽभवत्तत्त्वे सूत्र० आर्ये निसर्गसौम्यमेव ब्राह्मं ज्योतिः कुतोऽपि कारणवशात्
विकारमपि तनुः स्वभावमेव प्रतिपद्यते यतः सकलभूपालकुलप्रलयकालाग्निरुद्रेण चेदिपतिना समुन्मूलितं चन्द्रान्वयपार्थिवानां पृ
थिव्यामाधिपत्यं स्थिरीकर्तुं मयं समसंरम्भः पयप तथा कल्पान्तवातसंक्षोभलङ्घिताशेषभूभृतः स्थैर्यप्रसादमर्यादास्ता एव हि महोदधेः १
अपि च भगवान्नारायणांशसंभूतानामनेहिना यतश्चाचिधाः पौरुषभवनः क्षितिमवनीर्य निखाकारिकोत्कृतः पुनः शान्तिमेव प्रपद्यन्ते तथाहि प
रशुराममेव तावदाकलय भगवन्तं । येन त्रिः सप्तकृत्वो रणवलवसामांसमस्ति कृपकृपाणधारैककार्मुकः रुधिरसरिद्धारिसरोभिषेकः यस्याद्यो
बालहृदावधिनिधनविधो निर्दयो विक्रमोऽसौराजन्योद्यानकुरुककर्कशकणपङ्क्ति रक्तोद्गारधारः कुठारः १ सोऽपि त्वदीयां दयनार्थं भार्गमः सन्तुष्टतायक्षल
रूपाणाम् प्रशान्तकोपज्वलनस्तपोभिः श्रीमान्मुनिः शाम्यति जामदग्न्यः २ तथायमपि कृतकर्तव्यः संप्रति परमामुपशममनिष्ठां प्राप्तः येन वि
वेकेनेव निर्जित्य कर्णं मोहमिवोर्जितम् श्रीकीर्तिवर्मनृपतेर्बोधस्येवोदयः कृतः १ नेपथ्ये आः पापशैलूषाधम कथमस्मासु जीवत्सु स्वामिनो
महामोहस्य विवेकसकाशात्पराभवमुदाहरसि सूत्र० ससंभ्रमं विलोक्य आर्ये अनुरूपीवरकुचहृदयपीडिताङ्गमालिङ्गितः पुलकितेन भुजे
न रत्या श्रीमाञ्जगन्ति मदयन्नयनाभिरामः कामोऽयमेति मदघूर्णितनेत्रपद्मः १ मद्वच नाज्ञोपजातक्रोधदन्ववतस्त्वेतदपसरणमेवास्माकमितः
श्रेयः इति निःक्रान्तौ नटीनटौ प्रस्तावना ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टः कामो रतिश्च आः पापेति पठित्वा ननु रे भरताधम प्रभवति मनसि विवे
को विदुषामपि शास्त्रसंभवस्तावत् निपतन्ति हृदि विशिखा यावन्नेन्दीवराक्षीणाम् १ अपि च रम्यं हर्म्यतलं नवाः सुनयना गुञ्जद्द्विरेफाल
ताः प्रोन्मीलन्नवमल्लिकासुरभयो वाताः सचन्द्राः क्षपाः यद्येतानि जयन्ति हन्त परितः शस्त्राण्यमोघानि मे तद्भोः कीदृगसौ विवेकविभवः कीदृक्प्र
बोधोदयः २ रतिः अज्जउत्त गुरुक्खु महाराअस्स महामोहस्स पडिवक्खो विवेओ त्ति तक्केमि कामः प्रिये कुतस्त्वं वेदं स्त्रीस्वभावसुलभं विवेकाद्भयम् १
पश्य अपि यदि विशिखाः शरासनं वा कुसुममयं ससुरासुरं तथापि मम जगदखिलं वरोरु नाज्ञामलं निलङ्घयितुं स्थिरजङ्गमेति १ तथाहि

आर्यपुत्र गुरुः खलु महामोहस्य प्रतिपक्षो विवेक इति तर्कयामि ।

महाराज

हुनीयवीरस्य रिस्यकाय मे नाहं प्राणवपशामि संहृतः

आर्य शृणु एवमेवेदं तथापि महत्सहायसंपन्नाः शत्रवो नूनं यतस्ते यमनियमप्रमुखा अमात्या महाबलाः श्रूयन्ते २

प्र.चं.ना. २ अहल्यायाजारः सुरपतिरभूदात्मतनयां प्रजानाथोयासीदभजत गुरोरिन्दुरबलाम् इति प्रायः को वा न पदमपदे कार्यत मयाभो मद्बाणानां क इव भुवनोन्माथविधिषु १ रतिः अज्जउत्त एवमेदं तथावि महासहायसंपत्तीसं किदं ह्वो अरी जहे से जमणियमप्पमुहा अमच्चा महाबला सुणीअंदि कामः प्रियेया नेतान्राज्ञो विवेकस्य बलवतो यमादीनष्टावमात्यान् पश्यसि तत्र तेनियतमस्माभिरभियुक्तमात्रा द्रागेव विघटयिष्यन्ते तथाहि अहिंसा केव कोपस्य पुरतः ब्रह्मचर्यादयो मम लोभस्य पुरतः केमी सत्यास्तेयापरिग्रहाः १ यमनियमासनप्राणायामप्रत्याहारध्यानधारणासमाधयस्तु निर्विकारचित्तैकसाध्यत्वा दोषत्कारसमुन्मूलनादेव अपचितप्रियपदवासी वशीकृत्याः ते नैते समक्षोदरा एव वर्तन्ते यतः सन्तु विलोकनभाषणविलासपरिहासकेलिपरिरम्भाः स्मरणमपि कामिनीनामलमिह मनसो विकाराय १ विशेषतश्च यतेमदमानमात्सर्यदम्भादि भिरस्मत्स्वामिवल्लभैरभियुज्यमाना नरपतेर्मन्त्रिणो धर्मभेदमाश्रयिष्यन्ति रतिः अज्जउत्त सुदं मए तुम्हाणं समदमविवेअप्पहुदीणं एक्कं उप्पत्तिठाणं त्ति कामः आः किमुच्यते एक उत्पत्तिस्थानमिति ननु जनकः एव अस्माकम् पिता तथाहि संभूतः प्रथममिहेश्वरस्य संगान्मायायां मनइति विश्रुतस्तनूजः त्रैलोक्यं सकलमिदं विसृज्य भूयस्तेनायोजनितमिदं कुलद्वयं नः १ तस्य प्रवृत्तिनिवृत्ती द्वे धर्मपत्न्यौ तयोः प्रवृत्त्या मुख्यं मदादिप्रधानमेकं कुलंनिवृत्त्यां विवेकप्रधानं द्वितीयं कुलमिति रतिः अज्जउत्त जइ एवं ता किं त्ति भिच्चतस्साणं सोअराणं विद्दसो दिस्सइ वेरम् कामः प्रिये एकामिषप्रभवमेव सहोदराणामुज्जृम्भते जगति वैरमिति प्रसिद्धम् पृथ्वीनिमित्तमभवत् कुरुपाण्डवानां तीव्रस्तथा हि भुवनक्षयकृद्विरोधः १ सर्वमेव चैतज्जगदस्माकं पित्रा अर्जितं तच्च अस्मासु स्वामिनि स्थाने वल्लभतया सर्वमेवाक्रान्तं तेषां त्वविरलः प्रचारस्तेन ते पापाः पितरमस्मांश्चोन्मूलयितुमुद्यताः रतिः संते पावं अज्जउत्त किं एदं पावं विद्देसमेत्तकेण तेहिं आरंभं अधव्ववसिदो कोवि पित्तामहो कामः प्रिये अस्त्यत्र किंचिद्विद्यामहे बीजम् रतिः अज्जउत्त ता किं णु उपाहीयदि कामः भवति स्त्रीस्वभावादीर्षुरसि निन्दाहरणं कल्याणि यत्र शङ्किते रतिः समयं अज्जउत्त केरिसं तं कामः प्रिये नभेतव्यम् हन्ताधुना नाम्ना मात्रमेतत्र अस्ति किल तेषां किंवदन्ती अस्मार्कं कुले विद्या नाम कालरात्रिकल्पा राक्षसी समुत्पत्स्यत इति रतिः समयमं हद्धी हद्धी कथं अम्हाणं कुले रक्खसी णित्ति ते उमे हिअअं कामः किं वदन्ती मात्रमेतत् रतिः अध ताए रक्खसीए किं कादव्वं कामः प्रिये अस्ति किल तत्र प्राज्यापत्या सरस्वती पुंसः संगमयुज्जित सा हि एनमाये त्रिनेनाप्यसावस्पृष्टाप्रियमनः प्रसूयत यं नो कातन्त्र नक्रमानेनस्मादेवजनिष्यते प्रभुरसौ विद्येति कन्या यया तातं तं च सहोदरांः स्वजननीं सर्वं च भक्ष्यं कुलम् १ रतिः संत्रासं अज्जउत्त पंरित्ताहि २ इति भर्तारमालिङ्गति कामः सार्धं शुक्रमे मिनीयं खगतम् स्फुरद्दोर्मोदन्द्वस्तरलतरतारा कुलदृशो भयोत्कम्पोत्कर्षस्तनभरसमासंगसुभगः अपीतारत्याग्रऽन्यमाणि वलयपुष्टोर्वल्लिरचितः परीरम्भो मोदं जनयति च संमोहयति च १ प्रकाशं हृदं परिष्वज्य प्रिये न भेतव्यम् अस्माकं जीवत्सु कुतो विद्योत्पत्तिः रतिः अध किं ताए रक्खसीए उप्पत्ती तम्हाणं पडिबन्धो तं
अथ किं तावदस्याः तस्या उत्पत्तिः शुभाकं प्रतिपत्तव्यं संमता १

आर्य शृणु अयं अत्र मद्रक ... तीवं ... पूर्वं उत्पत्तिस्थानमि ... ति २-७ विवेको ... आर्य शृणु यदि एवं ... किं विधिना ... तदा राजानं विवेक ... ह्रदयं ... १

कोदृशं तत्र

अथ तया राक्षस्या किं कर्तव्यम् २

सा इदं पापं आर्य ... ब्रह्मिब ... माहेऽ ... पापः कथं ... तस्या ... २ ... नकिं तेहं ... तादृशं ... अस्माकं कुले ... वेयते हृदयम्

मदा कामः वाढं स्वल्पविवेकेनोपनिषद्देव्यां प्रबोधचन्द्रोदयेन भ्रात्रा समं जनयितव्या तत्रैव सर्वथा वैरैशमात्सर्यः प्रतिपन्नायोगाः रतिः अज्जउ
त्त कधं धम्मत्तं अप्पं तौ विलासिको रिलीव विज्ञापउप्पगीतुंद्वल्लीदेहिं सलीहिं ज्जेदि कामः प्रिये कुलक्षयप्रवृत्तानां पापकारिणां कुतः प्रत्यवायग
णना पश्य सहजमलिनवक्रभावभाजां भवति भवः प्रभवात्मनाशहेतुः जलधरपदवीमवाप्य धूमो ज्वलनविनाशमनुप्रयाति नाशम् १
नेपथ्ये आः दुरात्मन् कथमस्मानेव पापकारिण इत्याक्षिपसि ननु रे गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानतः उत्पथप्रतिपन्नस्य परित्यागो विधी
यत इति पौराणिकी गाथां पुराणविदः पठन्ति अनेन चास्माकं जनकेनाहंकारेण वर्त्तितं जगत्पतिः पितैव बद्धो मोहादिभिस्स एव बन्धोद्ध
रणीयः कामः विलोक्य प्रियेऽस्माकं कुलेन्यायादेव्या मत्या सह विवेक इत एवाभिवर्त्तते य एषः रागादिभिः स्वरसवाहिभिरात्तकीर्त्ति
र्भर्त्स्यते च मानधनः कृशाङ्ग्याः मत्या नितान्तकलुषीकृतया शशाङ्कः कान्त्येव मान्द्यतनुहीनान्तरितो विभाति १ तदयुक्तमिहास्माकमवस्थातु
मिति निष्क्रान्तौ प्रवेशकः ततः प्रविशति राजा मत्या सह राजा विविच्य प्रिये पश्य त्वया स्पष्टुं विनीतस्य बटोरुन्मदविस्फूर्जितं वचः यदस्मा
नेव पापकारिण इत्याक्षिपति मतिः अज्जउत्त किं अप्पणो दोसं लोओ विआणादि राजा पश्य अमी अहंकारपरैर्दुरात्मभिर्निबध्यन्ते पादपा
शैर्मदादिभिः चिरं विरचितानत्मयोनिरज्ज्वो जगत्तमुग्धीनदशामनीयत १ एतेषु पापकारिषु वयं तेन्मुक्तये प्रवृत्ताः पापकारिण इत्यस्तो ज्जितं दुरा
त्मभिः मतिः अज्जउत्त जदि सो दं सहजाणन्दसुन्दरसरूवो णिच्चपआससपच्छुरन्तसअलतिहुअणो परमेसरो समणेदिणो कधं तेहिं दुव्विणी
देहिं वणिअम्मा महामोहसाअरे णिविवत्तो राजा शान्तोऽप्युच्चैः पान्थोऽप्यताप्रमत्तोदयोऽप्यधिगतनयोऽप्यन्तः स्वस्थोऽप्युदीरितधीरपि सज
तिसहजं धैर्यं स्त्रीभिः प्रतारितमानसः स्वमपि परं मायासंगान्सुमानितविस्मितः १ मतिः अज्जउत्त णं अअं अपारे हैं सहस्सरस्सि तो तिर
क्कारे जेमाआ पटं तधा पच्छरन्न महापआससारस्स देवस्स विअडिहदो राजा प्रिये अविचारितसिद्धं एव विलासिनी माया यस्मतो विभागान्
वटर्षीयन्ती परं हंवं जयति पश्य स्फटिकमणिवज्जास्यादेवः प्रगाढमनार्यया विकृतिमनयानीतः कामप्रसंगतविक्रयः न केवलमनुप
होभाद्रस्य चापैतिरुचिर्मता कामवनितेन चापेक्षणाद्दं विधानमधीरताम् १ मतिः किं उण कारणं जेण सा तधा अज्जउत्तं चरिदं तुम्हाअ
पआरेदि राजा न केवलं प्रयोजनं कारणं वा विलोक्य माया प्रवर्त्तते स्वभावः खल्वयं स्त्रीपिशाचीनाम् पश्य संमोहयन्ति मदयन्ति विड
म्बयन्ति निर्भर्त्सयन्ति रमयन्ति विषादयन्ति एताः प्रविश्य सदयं हृदयं नराणां किं नाम वामनयना न समाचरन्ति अपि चापरमपि कारणम्
मतिः अज्जउत्त किं णाम तं (कारणं) राजा प्रथमतया दुराचारया चिन्तितम् यदहं नाव कृतयौवना वार्द्धीयसी च अयं च पुराणः पुरुषः स्वभा
वादेव विषयरसविमुखः तत्स्वनयमेव पारमेश्वरे पदे निवेशयामि तन्मे बमातरभिप्रायमासाद्य नितान्तप्रपामन्नतयानदूरमितोप

आर्यपुत्र किमात्मनो दोषं लोको विजानाति १

आर्यपुत्र यद्येवं सहजानन्दसुन्दरस्वभावो नित्यप्रकाशः सकलत्रिभुवनप्रकाशः परमेश्वरस्तव विनीतैर्बध्वा महामोहसागरे निक्षिप्तः १

आर्यपुत्र किं नाम तत्कारणम् २

आर्यपुत्र ननु अयं अपारे सहस्ररश्मितो तिरस्कारे येन माया पटं तथा प्रच्छन्न महाप्रकाशसारस्य देवस्य विघटितः

किं पुनः कारणं येन सा तथा आर्यपुत्रं विप्रलम्भयति

आर्यपुत्र यद्येवं कुलस्य मोहोऽयं ग्रन्थिनिपुरितबन्धनमोक्षो भवति तदा तयानिवाचवद्धव आर्यपुत्रो भवतु सम्मुखेषित =

आर्यपुत्र गुणाना लाजियो याः स्वरसत्त्वप्रकाशमनाय
यापारनिरस्तमपंगेदंथास्थितं विहरन्ति = ५

प्रबो॰ ना॰
पुत्रकोऽपि ना
शिरःकम्पपूजा
तेः = २

एवं दीर्घदीर्घतरनि
द्राविद्राविताप्रबोधप
रमेश्वरे कथं प्रबोधोपाय
निर्भविष्यति = ४

उपसमीपे निषीद
ति प्रक्रियस्यां उप
निषत् = ७

3

तेन मनसा नवद्वाराणि पुराणि रचयित्वा एकोऽपि लब्धधा तेन विक्षिप्य निवेशितः स्वचेष्टितमथो तस्मिन्विद्धाति मणाविव १ मतिः विचित्र यादृशो यादृश
पुत्रकोऽविता दिसोऽजेवंजातो राजा अहंकारेण चित्तस्य ज्येष्ठपुत्रेण तत्रापि विश्वतः तनस्यात्मा वीश्वरः जातोऽहं जनको ममैष जननी क्षेत्रं कलत्रं कुलं पुत्रो मित्र
मरातयो वसु बलं विद्या सुहृद्बान्धवाः चित्तस्पन्दितकल्पनामनुभवन्विद्वानविद्यामयीं निद्रामेत्य विघूर्णितो बहुविधान्स्वप्नानिमान्पश्यति १ मतिः आर्यपुत्र
एवं दीर्घदीर्घतरं निद्राविद्राविता स्वरूपबोधे परमेश्वरे कथं पुनः प्रबोधोपायो भविष्यतीति राजा सलज्जः अधोमुखस्तिष्ठति रसभङ्गभयेनास्वर मतिः आर्यपुत्र किमिति गु
रुलज्जावनतमुखः स्थितोऽसि राजा प्रिये प्रायेण सेर्ष्या योषितां हृदयं भवति तेन न सा परा धर्मवान्माऽनेशङ्के मतिः आर्यपुत्र नाम सत्यं तावज्जोऽस्थिया
जैजा सरसस्य उत्तमसममध्याप्तवापारं लिप्सरससंभवग्लोहितमुख्यस्थिरं विहरन्ति राजा मूर्वकामेनोद्धाविनेमनेः कालक्षेपं साजयति प्रिये मानिन्याश्रिरविप्र
योगजनितासूयाकुलायाभवेद्यथा देवसुतनताडुपनिषद्देव्यामया संगमः तस्मिं चद्दिवयानयास्य भवती तिष्ठेत्सु तूर्णं तनो जाग्रत्यप्रत्यक्षप्रधामविरत
स्याप्तः प्रबोधोदयः मतिः आर्यपुत्र तन्त्रपरम्परकुलस्यद्भतोदिह गोविन्दकुलिग्रन्थबन्धनमोक्षो भो दिशि तदेवमीयसि स्वानुबन्धोऽजवमज्जर जो भो इति सुहृत्मेपि
अं राजा प्रिये यद्येवं प्रसन्नासि सिद्धास्तर्हि विश्वास मस्माकं मनोरथाः तथाहि वद्धेकोबद्धधा विभज्य जगता यावद्विभुः शाश्वतः शिष्योऽहेः पुरुषः परे
परमोस्तमोः परेऽशपितः तेषां ब्रह्मसिद्धं विधाय विधिवत्प्राणान्निकं विद्यायाप्रायश्चित्तमिदं मया पुनरात्मा व्रस्लेकतां नीयते १ तद्भवतु प्रस्तुतविधानार्थं
विशिष्टदेशकालपात्रेषु शमादीन्योजयाव इति निष्क्रान्तौ इति श्रीमहानाटके प्रबोधचन्द्रोदये कामापनयनो नाम प्रथमोऽङ्कः १ ततः प्रविशति दम्भः
आदिष्टोऽस्मि महाराजमोहेन यथा वत्स दम्भ शतिहास्ततो नामात्ये न विवेकेन प्रबोधोदयाय प्रेषिताः पुत्रेणैते पुत्रेण तीर्थेषु शमदमादयः सचायमस्माकमुपस्थितः
कुलस्य योभवद्भिरवहितैः प्रतिकर्तव्यः तदत्र एव विवांपरमे मुक्तिक्षेत्रं वाराणसी नाम नगरी तद्भवान्तत्र गत्वा चतुर्णामप्याश्रमाणां निःश्रेयसविद्यामप्रय
त्नात्मिति तदिदानीं वशीकृतभूयिष्ठा मया वाराणसी संपादितम्मयास्माभिर्नोपथानि ईटृशादेशः तथाहि मद्धिष्ठितेरिदानीं वेश्यावेश्मस्वसौधुगन्धिल
लनावक्त्रासवामोदितैनीत्वानिर्भरमन्मथोत्सवरसैरुन्निद्रचन्द्राः क्षपाः सर्वज्ञाइति दीक्षिताइतिचिरात्प्राप्ताग्निहोत्राइति ब्रह्मज्ञाइति तापसाइति दिवाधूर्तैर्ज
गद्वञ्च्यते १ विलोक्य अये कोऽयमुपाध्यो भागीरथीमवतीर्यसांप्रतमितएवाभिवर्तते यथा यथा जलनिवासि मानेन ग्रसन्निव जगत्त्रयम् मर्त्ययन्निव वाङ्मा
लैः प्रहसन्निव १ तथा तर्कयामि तदयं मध्यदेशात् राढाभरेष्ठागतो भविष्यति तदेतस्मादत्र्येस्याहंकारस्य वृत्तान्तमनुसरिष्यामि ततः प्रविशत्यहंकारः
अहो मूर्खबहुलं जगत् तथाहि नैवाश्रावि गुरोर्मतं न विदितं तौतातिकं दर्शनं तत्त्वं ज्ञातमहो न शालिकगिरां वाचस्पतेः का कथा सूक्तं नापि महोदधेर्महाव्रत
नैमाहात्म्यबुद्धिता लस्त्वावस्तु विचारणा नरपशुभिः स्वस्थैः कथं स्थीयते १ विलोक्य एते ताबद्धार्थावधारणविधुराः स्वाध्यायमात्रप्रयताः पर्यन्तमात्रनिरता वेदविद्याविं
प्लावकाः पुनरस्यतोऽगत्वा एते त्रिदण्डव्यपदेशजीविनो द्वैताद्वैतमार्गपरिभ्रष्टाः पण्डितम्मन्या मुण्डितमुण्डा मिथ्यामात्रं गृहीतयतिव्रतावेदान्तशास्त्रं व्याकुर्वन्ति

विहस्य प्रत्यक्षादिप्रमाणसिद्धविरुद्धार्थाभिधायिनः वेदान्ता यदि शास्त्राणि बौद्धैः किमपराध्यते १ तदेतैः सह वाङ्मिश्रणमपि सुततरं दूरितो दयाय पुन
रन्यतो गत्वा एते शैवपाशुपतादयो दुर्भस्मास्तपस्मताः पशवः पाषण्डा अमीषां संभाषणोऽपि नरा नरकं प्रयान्ति तदेते दर्शनपथाद्दूरं परिह
रणीयाः पुनरन्यतो गत्वा विलोक्य एते च गङ्गातीरतरङ्गशीतलशिलाविन्यस्तभास्वद्बृषीसंविष्टाः कुशमुष्टिमण्डितमस्तादण्डाः करैर्ज्वलाः
पर्यायपरिघितास्तत्त्ववनयप्रत्येकवीजयज्ञव्ययायाङ्गुलयो रूद्रजाप्यनिनां विज्ञान्यहो दाम्भिकाः पुनरन्यतो गत्वा ततो दम्भाश्रमं पश्यन्निवि
लोक्य अयेकस्येदम् द्वारोपान्तनिखातप्रांशुवंशकाण्डताडविनधौतसितसूक्ष्माम्बरसदृशस्त्रमितमनतोहितमस्तकृष्णाजिनहस्रदुपलच्चषालोलूख
लमुसलमनवानद्धताज्यगन्धिधूमपापमलीकृतगगनमण्डलममरसरितोनातिदूरे विभात्याश्रमपदम् नूनमिदं कस्यापि शृहमेधिनो दम्भावि
ष्यति तद्भवतु युक्तमस्माकमतिपवित्रे मेत्रद्य त्रिदिवसनिवासायस्थानम् प्रवेशं नाटयति विलोक्य अये मृद्विन्दुलाञ्छितललाटभुजोदरोरः
कण्ठोष्ठपृष्ठचिबुकोरुकपोलजानुः चूडाग्रकर्णकटिपाणिविराजमानदर्भाङ्कुरः स्फुरति मूर्त इवैष दम्भः १ भवतूपसर्पाम्येनम् उपसृत्य कल्या
णं भवतां दम्भः हुंकारेण निवारयति प्रविश्य वटुः ससंभ्रमम् ब्रह्मन्दूरत एवावस्थीयतां यतः पादौ प्रक्षाल्यैतदाश्रमं प्रवेष्टव्यम् अहंकारः सक्रो
२० धं आः पाप तुरुष्कदेशं प्राप्ताः स्म यत्र श्रोत्रियानतिथीनासनपाद्यादिभिरपि गृहिणो नोपतिष्ठन्ति दम्भः हस्तसंज्ञया समाश्वासयति वटुः एवं
मा चार्यपादाः प्रतिपादयन्ति दूरदेशादागतस्यार्यस्य कुलशीलादिकं न सम्यगस्माकं विदितम् अहंकारः आः कथमस्माकमपि कुलशीला
दिकमिदानीं परीक्षितव्यम् कोशेषः श्रूयताम् गौडं राष्ट्रमनुत्तमं निरुपमा तत्रापि राढापुरी भूरिश्रेष्ठिकनाम धाम परमं तत्रोत्तमो नः पिता
त्पुत्राश्च महाकुलीनं विदिताः कस्यात्र तेषामपि प्रज्ञाशीलविवेकधैर्यविनयाचारैरहं चोत्तमः १ दम्भः वटुं पश्यति वटुः ताम्रकुण्डीमादा
य भगवन्पादशौचं विधीयताम् अहंकारः भवतु को विरोधः एवं विधीयताम् तथा कृत्वोपसरति दम्भः दन्तान्निःपीड्य दूरे तावत्स्थी
यताम् यतो वातहृताः स्वेदकणिकाः प्रसरन्ति अहं अहो अपूर्वमिदं ब्राह्मण्यम् वटुः ब्रह्मन्नेवमेवैतत् तथा हि अस्य खलु चरणा
वस्य चूडामणिमरीचिभिः नीराजयन्ति भूपालाः पादपीठान्तभूतलम् १ अहं स्वगतं अये दम्भग्रामो देशः भवतु क्रिन्नासनमुपविशामीति तथा
कर्तुमिच्छति वटुः मैवं तदेव मारोध्यपादानामासनमन्येनाक्रमणीयम् अहं आः पापास्माभिरविदितलिलाटाश्रसिद्धविशुद्धिभिरिदमासनं
नाक्रमणीयम् शृणु रे मूर्ख नास्माकं जननी तथोज्ज्वलकुला सच्छ्रोत्रियाणां पुनर्व्यूढा कापि कनीयसी खलु मया तेनास्ति तातोऽधिकः अस्मच्छ्या
लकमित्रमातुलसुतामिथ्याभिशस्ता यतस्तत्संबन्धवशान्मया स्वगृहिणी प्रेयस्यपि प्रोज्झिता १ दम्भः भगवन्यद्यप्येवं तथाप्यस्माकमविदि
तवृत्तो भवान् तथाहि सदनमुपगतोऽहं पूर्वमम्भोजयोनेः सपदि मुनिभिरुच्चैरासनेषूज्झितेषु सशपथमनुनीय ब्रह्मणा गोमयाम्भः परिमृजि

प्र॰चं॰ना॰ तनिजोरावाभ्युसंवेशितोस्मि । अहं- अहो दाम्भिकस्याज्ञानस्यासक्तिः विचिन्त्य अथवा दम्भस्यैवायं भवत्येवं तावत् प्रकाशं सक्रोधम् आः किमेवं
४ गर्व्वायसे यथा अरे कः खल्वायमेवं कथयति कोत्र पद्मोद्भवो वद प्रभवस्य मयो जगतिकारिणामपि अवेहि तेपसो बत्तं मम पुरन्दराणां ध्यानं ध्यानं च पर
मेष्ठिनां पततु वासुनीनां शतम् । दम्भः विलोक्य सानन्दम् अये आर्यपितामहो ऽस्माकमहंकारः आर्य दम्भो लोभात्मजो ऽहमभिवादयामि अहं- वत्स
आयुष्मान् भव बालः खल्वसि द्वापरे मया दृष्टः संप्रतिकालविप्रकर्षाद्वार्द्धकग्रस्ततया न सम्यक् त्वामभिजानामि अथ त्वत्कुमारस्यानृतस्य कुशलम् दं-
भः एवमेव अहं- अथ किं सोप्यत्रैव वर्त्तते दम्भः न हि तेन विना मुहूर्त्तमपि भवामि अहं- अपि तव मातापितरौ तृष्णालोभावत्रैव दम्भः अथ किं ना
वत्यत्रैव राजा महामोहः स यावद्वर्त्तते किं च तज्जनितपारीतोस्मि अनन्तावतिशयेन दृढो ऽमम माध्यपरिहार्यौ अहं भवादृशां कुलजानामिदमेवोदय
कारणम् दम्भः आर्य मिश्रैः पुनः केन प्रयोजनेनागमनप्रसादः कृतः अहं वत्स मया महामोहस्य विवेकसकाशाद्व्याहितं श्रुतं तेन तदुन्नानुप्र
ष्टुमागतोस्मि दम्भः न हि स्वागतमेवार्यस्य यतो महाराजस्यापीन्द्रलोकाद्द्यागमनं श्रूयते अस्ति च किं चदन्तीय देवेन वाराणसी नाम राजधानीति
रूपिता अहं- किं पुनः कारणं वाराणस्यां सर्वात्मना महामोहस्यावस्थाने दम्भः आर्य विवेकेनोपरोध एव तथा हि विद्याप्रबोधोदयजन्मभूमिर्वारा
निर्णयाः णसी ब्रह्मपुरी निरत्यया अतः कुलोच्छेदविधिं विधित्सुर्निवस्तुमत्रेच्छति नित्यमेव । अहं- सभयम् यद्येवमशक्यप्रतीकार एवायमर्थः यतः एवमम
विद्वांसं पदं नराणां पुरविजयी करुणाविधेयचेताः कथयति भगवानिहान्तकाले भवभयकातरतारकं प्रबोधम् । दम्भः यद्यप्येवम् तथापि कामक्रो
धाद्यभिभूतानां नैतत्संभाव्यते तथा ह्युदाहरन्ति नैष्ठिकाः यस्य हस्तौ च पादौ च मनश्चैव सुसंयतम् विद्या तपश्च कीर्तिश्च स तीर्थफलमश्नुते । नेपथ्ये भो
भोः पौरजनाः एष खलु संप्राप्तो देवो महामोहः तेन निःस्यन्दैश्चन्दनानां स्फटिकमणिशिलावेदिकाः संसिच्यन्तां मोच्यन्तां यन्त्रमार्गाः प्रसरतु परितो वारि
धारागृहेषु उच्छीयन्तां समन्तात् स्फुरदुरुमणयः श्रेणयस्तोरणानाम् यन्तामौ धर्म्यं सुमरपतिधनुर्धाम चित्राः पताकाः । दंभः आर्य प्रत्यासन्नो महाराज
स्तत्प्रत्युद्गमनेन संभावयतामार्यपुत्रेण अहं- एवं भवत्विति निष्क्रान्तौ प्रवेशकः ततः प्रविशति महामोहो विभवतः सपरिवारः महामोहः विहस्य अहो
निरङ्कुशा जडधियः आत्मास्ति देहाद्यतिरिक्तमूर्तिर्भोक्ता स लोकान्तरितः फलानाम् आशेयमाकाशतरोः प्रसूनात् प्रथीयसः स्वादुफलप्रसूतौ । इदं चस्व
कल्पनाविनिर्मितपदार्थावष्टम्भेन जगदेव दुर्विदग्धैर्वञ्च्यते तथा हि यन्नास्त्येव तदस्ति वस्त्विति मृषा जल्पद्भिरेवास्तिकैर्वाचालैर्बहुभिः स सत्यवचसो नि
न्द्याः कृता नास्तिकाः देहोपपद्यतनत्ततो यदि पुनश्छिन्नादिनो वर्ष्मणो दृष्टः किं परमाणुरूपविततिर्मौरः एषक्षैरपि । अपि च न केवलं जगदात्मैव तावत्
दमीभिर्वञ्च्यते तथा हि तुल्यत्वे वपुषां मुखाद्यवयवैर्वर्णाक्रमः कीदृशो योषेयं वसुवापरस्य यदथं भेदं न विद्मो वयम् हिंसायामथवा यदेव गमने स्त्री
णां परस्वाग्रहे कार्याकार्यकथानभिज्ञा पि यदमीनिः पौरुषाः कुर्वते विचिन्त्य मुख्यार्थं सर्वदा लोकायतमेव शास्त्रं यत्र प्रत्यक्षमेव प्रमाणं पृथिव्यप्तेजोवायवश्च

आचार्य एवं खलु मोर्थि कालग्व पत्रि
दुःखमिश्रितं संसारसौख्यं विरूपरि
रुरुतीयमिति = ८

आचार्य यद्येवं खपयस्त्रु पुरुषार्थो यद्वा तत्र ... ततः किमिति एते तीर्थिकाः संसारसौख्यं परिहृत्य घोराघोरव्रतैः आराकष्टकालासन्नप्रभृतिभिः क्लिश्यन्ते = ५
श्लो =

न्यारितन्यानि अर्थकामौ पुरुषार्थौ भूतान्येव चेतयन्ति नास्ति परलोको मृत्युरेव मोक्षः तदेतदस्मदभिप्रायानुवर्तिना वाचस्पतिना प्रणीय चार्वाकाय समर्पितं तेन
शिष्योपशिष्यद्वारेणास्मिँल्लोके बहुलीकृतं तन्त्रम् ततः प्रविशति सशिष्यश्चार्वाकः वत्स जानासि दण्डनीतिरेव विद्या अत्रैव वार्तान्तर्भवति धूर्तप्रलपिता
त्रयी पश्य स्वर्गः कर्तृक्रियाद्रव्यनाशे यदि यज्वनाम् ततो दावाग्निदग्धानां फलं स्याद्भूरि भूरुहाम् १ अपि च निहतस्य पशोर्यज्ञे स्वर्गप्राप्तिर्यदीष्यते स्वपि-
ता यजमानेन किं न तस्मान्न हन्यते २ मृतानामपि जन्तूनां श्राद्धं चेत्तृप्तिकारणम् निर्वाणस्य प्रदीपस्य स्नेहः संवर्धयेच्छिखाम् ३ तन्मयेनायतेष्येषां भक्ष्यमन्येन चेन्द्रस
द्यात्कृत्स्नं च पाथेयं न वेत्सु प्रवासिनाम् ४ शिष्यः आचार्य यदि खादनपानमेव ... प्रलिसन्यो वा जंतवजपं पि जप नाकि ति पदे हिंति स्थिपहिंसे साल सो खवं पलि-
हलितं घ्योरतरानि ... पलादस कौलं प्रकुटी हिंदुखवे विति विविज्ञति चार्वाकः वत्स धूर्तप्रलपितागमप्रतारिता नाम आशामोदकैरियं तृप्यन्ते लोकाः
पश्य क्वालिङ्गनं भुजनिपीडितबाहुमूलभग्नोन्नतस्तनमनोहरमायताक्ष्याः भिक्षोपवासनियमार्कमरीचिदाहैर्देहोपशोषणविधिः कुधियां क्व चैषः १
शिष्यः आचार्य तीर्थिका एवमाहुः दुःखमिश्रितं संसारसौख्यं परिहरणीयमिति चार्वाकः विहस्य अहो उद्बुद्धिविलसितं नृपशूनाम् त्या-
ज्यं सुखं विषयसंगमजन्म पुंसां दुःखोपसृष्टमिति मूर्खविचारणैषा व्रीहीञ्जिहासति सितोत्तमतण्डुलाढ्यान्को नाम भोस्तुषकणोपहितान्हितार्थी १ म-
हा अये चिरस्य चिरेण प्रमाणवन्ति श्रवणानि कर्णसुखमुखयन्ति दृष्ट्वा सानन्दं प्रियसुहृन्मे चार्वाकः चार्वाकः विलोक्य एष महाराजो महामोहस्तद्भवति
उपसर्पामि उपसृत्य महाराज जय चार्वाकः प्रणमति महामोहः चार्वाक स्वागतं ते इहोपविश्यताम् चार्वाकः देव एष कलिः साष्टाङ्गपातं प्रणमति महा-
अपि कलेर्भद्रमव्याहतम् चार्वाकः देवप्रसादात्सर्वं भद्रम् निर्वर्तितकर्तव्य एष देवपादमूलं द्रष्टुमिच्छति यतः आज्ञाम वाप्य पतेर्हि सुतानि पातितानि
देवस्यतां सपदि लब्धसुखप्रसादः उद्वेगमोहमनुमोदितदर्शनः सन्न्यानम स्पति परमपुरुषं प्रभूणाम् १ महा अथ तत्र किं संपादितं चार्वा देव अथ
एतीतवेदार्थपथः त्रयीवंशी यथेच्छं चेष्टां गमितो महाजनः यदत्र देवेन कलिर्न चाप्यहं प्रभुः प्रभावो हि तदेव तिष्ठते १ तत्रोत्तरापथिकाः पाश्चात्याश्च त्रयी-
मेव त्याजिताः शमदमादीनां केव चिन्ता अन्यत्रापि प्रायशो जीविकामात्रफलैव त्रयी यथाह स्माचार्यः अग्निहोत्रं त्रयो वेदास्त्रिदण्डं भस्मगुण्ठनम् बुद्धिपौरुष
हीनानां जीविकेति बृहस्पतिः १ तेन कुरुक्षेत्रादिपुण्यतीर्थे देवेन स्वप्नेऽपि विद्याप्रबोधोदयोऽपि नाकलनीयः महा साधु संपादितं महत्तत्त्वं तीर्थयात्रीकृतं चार्वा अ-
न्यच्च विज्ञाप्यमस्ति महा किं तत् चा अस्ति विष्णुभक्तिर्नाम महाप्रभावा योगिनी सा तु यद्यपि कलिना विरलप्रचारा कृता तथापि तदनुगृहीतान्वयमालो-
कयितुं न प्रभवामः तदत्र देवेनावधातव्यम् महा सभयमात्मगतं आः प्रसिद्धमहाप्रभावा योगिनी स्वभावादस्मद्विद्वेषिणी यास्माकं दुरुच्छेद्या च भवत्येवं ना-
वस्मकाशं भद्रं अलमनया शङ्कया कामक्रोधादिषु प्रतिपक्षेषु कुत्रेयमुदेष्यति चार्वाकः तथापि लघीयस्यपि रिपौ नानवहितेन विजिगीषुणा भवितव्यम्
यतः विपाकदारुणो राज्ञो रिपुरल्पोऽप्यरुन्तुदः उद्वेजयति सूक्ष्मोऽपि चरणं कण्टकाङ्कुरः महा कः कोऽत्र प्रविश्य दौवारिकः आज्ञापयतु देवः महा अस्मत्संग्रा-
हिणः कामक्रोधलोभमदमात्सर्यादयो वक्तव्याः योगिनी विष्णुभक्तिर्भवद्भिरवहितैर्निग्रहीतव्येति दौवारिकः यदाज्ञापयति देव इति निष्क्रान्तः ततः प्रविश-
ति पत्रहस्तः पुरुषः पुरुषः उत्कलदेशादागतोऽस्मि ... तत्र सामहामोहं ... देवदासस्तस्य ... महामोहो ... महाराजसकाशमेवसिद्धोऽस्मि
अहं उत्कलदेशादागतोऽस्मि अस्ति तत्र सागरतीरे ... मदमानाभ्यां महाराजसकाशं प्रेषितोऽस्मि

दर्शितात्मनामिदं तावन्न दृष्यादव स्वविरोधिनः एव भर्त्तो चार्वाकेनासह कि मयमित्युक्तिमुक्ति अथ तदुपमयोर्मिः अथ तु भर्त्ता दर्पतत्र स्वपयतु भर्त्ता = १ देवर्षेः पुरुषोत्तमनीषा = २

प्रबो॰ चं॰ ना॰ ५

5

विलोक्य पुरस्तादालापसीदन्तालं जावण्यविषयाणि प्रविश्य एवो महर्षिश्च त्वपरस्त्वं हर्षि विषयं त्वं न विदितोऽहं तव सपत्नानि उपसर्त्तुं जयतु महके पदं पञ्चांगिल्ल वेदुमहे
के रतिपतेः मयपतिं महाराजः एवं रसीलाकुलो भवान् महके पुलि सोऽत्र मिथ्यादी महा स्वगतं कार्यमया हि तं न विद्याति भवत्वेवं तावत्प्रकाशं चार्वाक गले कृत्वा
तो एव हिते न भवता भवितव्यम् चार्वाकः यदाज्ञापयति देव इति निष्क्रान्तः महा पश्चाच्च पति सन्ति तावतामस्माकं राजाधिराजप्रमेय रमत मोहं तादृग्विज्ञायितेः पुरु
तोत्र मायते नानाद मानै सारान्कपात् प्रमाणपविज्ञापयतः यतः यथा महामवाहनमत्र अन्यच्च देवी श्रद्धा निर्मोक्ताश्रद्धया सह विवेकस्य हैत्वमापनाविवेक संगमायदे
वीपुत्र निषदमहर्निशं प्रबोधयति अपि च कामसहचरो धर्मोपि वैराग्यादि मिरुपजप्तरखलत्वाने यतः कामादिहि वियुक्त चित्तिः शुद्धः प्रसरति नेदतज्ज्ञात्वाय दधिकार
होति तत्र देवः प्रमाणम् महा सक्रोधम् आः किमेवमति मुग्धाः शास्त्रैरपि विभाति कामादिरशतिपत्ते शुक्ले नो स्याः संभवः तथाहि धाता विश्वविसृक् हि मार्गवि रतो
देवोपि गौरीभुजाश्लेषानन्दविघ्नुर्णमानननयनो दग्धाध्वरेशं मकरध्वजः दैत्यारिः कमलाकपोलमकरीलेखांकितोरः स्थलः श्वेतेसत्यतरेषु जन्तुषु पुनः कानामशास्त्रैः
कथा १ पुरुषं प्रति गच्छन्नाल्पकामे सत्वरसुपेत्यादेशमस्माकं शतिपादय यथाद्युतात्रा धो धर्मं स्वस्माभिरवगतं नरः स्मिन्नुत्तरे मपि न विश्वसितव्यम् इदं व १
ध्यात्वयधारयितव्यइति पुरुषः यं देवो आज्ञापयति इति निःक्रान्तः महा विचिन्त्य धर्म्मः कोऽपुनया योति अथवा लक्ष्यपापान्तरेण क्रोधलोभाववतावत्यर्यौ भो कः
कोऽत्र भोः विरुपदौवारिकः आज्ञापयतु देव राजाप्रकाशं अस्मत्सगमनं दाहूयतां क्रोधो लोभश्च यदादिशति देव इति निःक्रान्तः ततः प्रविशतः क्रोधलोभौ क्रोधः
श्रुते मया यथा श्रद्धा निमित्ता विष्णुभक्तिप्रभृतयो महाराजस्य तिपदमाचरन्तीति धिक् स अहो मयि जीवति कथमासामात्मनि रपेतं चेष्टितम् तथाहि अस्थीक
होमि भुवनं वधिरी करोमि धीरं सचेतनमचेतनतां नयामि कृत्यं न पश्यति न येन हितं श्रृणोति धीमानधीतमपि न प्रतिसंदधाति लोभः अरमदुपस्थीनमोमको
रथसरित्पारमेव तावद्गतरिणि तिकः पुनः शान्त्यादीत्रिवृत्तिपियाति सखेपरस्य संवेतेन मदन्विनो मदजलप्रम्लानगण्डस्थलावातवायततातिन्यस्तुरंगा मयापितः
सपदालपन्तानुविसंलश्चेत्वरितैः लब्धं सपिण्याय तंवि सामाजर्ये रचेत सांवतनः लोका नाम यथाकेः कथा १ क्रोधः सखे विदितमत्र यामत्प्रभावः नाहं तत्र महाभा
यस्सुरपतिमस्रद्धादइंत्तोहि नहीयो ब्रह्मशिरो व्यसि हतनया ना बानावयन्को कौशिकः विद्यावतःनविकीर्णमन्यविसदाचारावदाता न्यपिक्रोधेः पोरु बभूवणोन्य पि कुलानि
स्तुत्वातीत्युत्तमम् १ लोभः नेपथ्याभिमुखमवलोक्य सखेत्वा स्नावत्प्रविशत्त्वम् किंभात्वतं अम्बजाने लोभः प्रियेषु यताप नेत्रश्रामवनादिप्रनरघर १
हीपं तमामत्स्यलक्ष्याशाहहरस्तवदममसौ लब्ध्वाधिकं ध्यायताम् दक्षे देवि यदि प्रसीद मितनोधअङ्गानि तक्ष्णानि चेत नद्धेः धानि कथा कुलस्तु सतो ब्रह्मणः
लालेरपि १ तस्मा अजरअन्नस्य अजे वरावह्सं हृदं व सदृशिल्यत्योणि तत्र हि ज्ञा किं तत्वे संपदं अजरअन्न सम्याणप व्रत्स्मोडकोडी हि तिणमे उपर्यंद विपलितहि क्रोधः
हिंसे रतग्रागमतो प्रविश्य हिंसा एसलिसाणो ऽद्य अजअग्नौ क्रोधः विये तयामत्र धर्मचारिणोमा स्वपित्रादिव धोममेघत्कर्पव तथाहि के ये मातापितरः ची
करुजनको भ्रातरः के वकीराव वधो यं बन्धुवर्गः कुटिलविरसह इहैषितात्मा न यो मी हतोनिप्रीडा भाषा ये या वेदेषांकुलविदमतिलेनैव निःशोषया मिसूजे
न्नः क्रोधवद्देनेर दधतिविरतिं तावत्स्फुलिंगाः १ आर्ये एवत्वामी नदुपसर्पामः सर्वत्र पतत्वजयतिजयति देवः स्वामि क्रोनियोगोः स्वामिरत्रुषीयतामि
ति महा अद्य यावत्तनयापान्त्रिरस्मदिदेवि तीभव त्रिर्नियाद्योति सर्वे यदादिशति देव इति निःक्रान्ताः महा अद्य या सन्ने येन अपसेपेणोपायान्तरमपिसृष्टपम
आर्यवृत्तस्य मनेवताव दहं पतांत्रिवर्चे नित्यं प्रति मामेवमग्रवामुज्जयेत्रश्रेयसीष मार्य तु आत्मर्वोधिमिरपि न मे युदरं प्रविष्टा ते = ७

(left margin, beside the line beginning "कथा १ पुरुषं प्रति"): पदैनोलाययनीतिः
(right margin, beside the line beginning "स्तुत्वातीत्युत्तमम्"): किंन्ना पय त्वार्यः
(left margin, beside the line beginning "लालेरपि"): पदकामि अम्ना नयनःआर्य पुत्रः = ४
(right margin, beside the line beginning "ति महा"): ५

मलिनि ... महाराजस्य कथं ... मापि प्रेलिख्ये ... महाराज उपलब्धः १ ... मलिन वदनी ... किं त्वं अलिसो ...
भा... विउ स्वपस्ति = ५ सखि मां प्रतमेव प्रेक्षित ... नीकत्वं सौभाग्यस्य = ६ ... निद्रा ... कौशलम् = ७

रूढं तथाहि प्रान्निर्गमस्त्वद्दायाः परतन्त्रा तन्केनाप्युपायेनोपनिषद्देव्याः सकाशाद्बुद्धापकर्षणं कर्तव्यम् ततो मात्र वियोगदुःखादतिमद्दुत मामात्रिरूपतो भ
विष्यति अवसीदन्ती वा विनङ्क्षति अहं चाकृष्टं मिथ्यादृष्टिरेव सारविलासिनी प्रगल्भते तदस्मिन्विषये सैव नियुज्यताम् पश्यतो विलोक्य विभ्रमावति सत्वरमा
हूयतां मिथ्यादृष्टिविलासिनी विभ्रमा जं देवो आणवेदित्ति निष्क्रान्ता मिथ्यादृष्ट्या सह प्रविशति मिथ्यादृष्टिः सहि चिरादिह समहाराअस्स कधं उक्कंठिदं पि
रिववसं तं हुं मे महाराजो जवालहिस्सदि विभ्रमा सहि त्तिण्ण दंसणेण तं जउ अम्माणं जेव महाराजो वे गुरुस विहाव ततः कथं जवाल इस्सदि मिथ्या पुव्वज्जापि नि
हालुमाउलं पियसहि लोअणं वेवता मिं ता किं खु पियसहि अविविहाकारणम् मिथ्या ४ कीमं तं म अलिसो हगं संभाविअं मा विउं वेमि विभ्रमा सहि सप
दं जेवं पेलिव सुं अलि अन्नणं सोहागासु अंगं च ४ ७ हसिअ पउव ललं विज्जाइ मिथ्याभोदि तापु विंति हाइडु ललं किं उण अम्हाणं स अलुव ललाहलम् वि
भमा के अणं पिअ सहि पुव ललं मिथ्या महि एम हाराअ सो अरि कामा कोसो लोहोअ अ हे वा अ अलं विसेसेण पेम्मे उलं जो जो हि अलिहि नो रे ति दि अ सदे अरि से म
१ मेपेति विलो वालो ण्यई वो जं लोलावि विभ्रमा णं कामसरस्सी को ह स सहिं लालो ह स स निक्का वउ मपिअहि स्सली यदि तालं कधं पिअ न मालं तिलं वर मताला ई
सं जतो सि मिथ्या सहरिसं ति किं मली यदि ताउं वि सप विला अ सुहं च विणं तं सं ति विभ्रमा अहो जे वुं अभरणा मिन ह हिं सहि सी सहस्सा इ हसु ह वीरं विज्जाए
सोहगा सं विक्क रिसिअ अं सवतीजो वि पुसा अ पुरि उ ह दि स हि अ णं विकिं पिभणि सं एवं लिहि दोउ लेहि अ अ पे लिमि ललासं हेल ने चेल णं णं वरु कुलासु वेगाहि
ए महाराअ संभावदीसं हि किं दे हि अ अंकेरिस्स रिपिंद सहि तिमि ... मि मिथ्या किं ... तहाणं अ सहा राअ निउ ज्जा णं जेव पसो अविणओ अपि अ
दंसणं मन्त्रे पसंसाणं पुरसालंके रिसंभयम् महामोहः विलोक्य अये सं प्राप्तैव प्रिया मिथ्यादृष्टिः येषा श्रोणी भारभरालसा दरगलन्माल्योपहासि ङला
ल्लीलोल्लसि मध्यजोपदर्शितकुचोन्मीलन्नखाङ्कावलिः नीलेन्दीवरदामदीर्घतरया दृष्ट्यापिबन्तीव मनो दोलान्दोलनलोलकङ्कणरणत्काराऽत्र रं सर्पति १ वि
भ्रमा एसो महाराजो जवमपइ पिअसहि मिथ्या उपसृत्य जयदु जयदु महाराजो महामोहः प्रिये दलितकुचनखोद्घमद्घपालिस्वय ममाङ्क मुपेत्यापीव
शेह स्वतुरहरिलालिशङ्कराङ्कस्थितहिमशैलसुताविलासलक्ष्मीम् १ मिथ्या सस्मितं तथाकरोति महामोहः आलिङ्ग्य हृत्खमभिनीय अहो वि
यापरिष्वङ्गमयी हन्तमिह नवयौवनम् तथाहि यः प्रागासीदभिनवयौवनविभ्रमावाप्तजन्मा चित्तोन्मादी विगतविषयो पैर्वैनन्दसान्द्रः वृद्धी रतिस्थिर
यतिनवाश्लेषजन्मा सकौतिश्रो हृष्टमानवदुस्मनं संस्यो मेविकारः १ मिथ्या महाराअ अ इंअं पिसंपदं णव जुवं लासं अणुणं णं खु भावा णु वं धोपेणो रूा ले
णं विहदि आणवेदु भट्टके किं ति मिणे भट्टिणा अहं संभरिदम्हि महामोहः प्रिये स्मर्यते सहितावामोहस्थितो योऽहृदयाद्द्दृष्टिः महिश्रितभिन्नो भवती शाल भं
जीवतजने मिथ्या महाराअ महं जेव सुखविसप्पसादे महा अयथार्थदर्शनाः दृष्टीश्रद्धाविवेकेन सह प्रोपनिषदमायोजयितुं हितीभावे प्रपन्ना अतः प्रति
कूलामकुलजां पापां पापानुवर्तिनीम् केशेष्वाकृष्य तां रण्डां पाषण्डेषु निवेशय १ मिथ्या एदं ह मे हुत्ते विसप्पं अणुलंभदिहि णो अहिहि णो वे सेन उअरणमेत्त
केलेज्जं वभट्टि स्ससहं वसिभ्रणं करिस्सदि तां भुमपदमिन्यामो खेलो सोख्खविसज्जतां मिथ्या सत्य सअलपन्नविद्दा णं इति भट्टिज्जा जीक्क मि वेस्स मयाजे
वप लिहिलि स्सदि किं उण उवलि सदं अविअ विसआ णं दं विभ केमो ख्वतो हमाणं दं स अलीयं उअग्गलिस्सदो विविल का संज्ञाय सां पसज्जा महामोहः य

एतावन्मात्रे विषये अलं भर्त्तुरभिनिवेशेन वनमात्रेकेसेवदो ... मिथ्याशास्त्र सकलपल्लविनानि ३ तिभणमाना ऊटितिवेधमा गो मेदपति
हरि प्यानि किं पुनरूपनिषद्दम् अपि च विषयानन्द विमृश मोतेदो पानदर्शये माउपनिषदो पिविद्युत्कारकारयिष्ये तामयात्रुः हा = १२३

सखि दवं विषमज्वलनज्वालाकलुकस्य दृशानि अदराणि जल्पती सर्वं या विलुप्रजीवितं मां करोषि तत्प्रसीद मुहूर्तं धारय तज्जीवितं यावदितस्ततः पुण्येष्वाश्रमेषु मुनिजनसमाकुलेषु भागीरथीतीरेषु निपुणं निरू
पयावः कदाचित्सा मोहभीता कचिदपि प्रच्छन्नं प्रतिवसति = ५६ ॥ सखि त्वं वेगवती भव यदि ताहृशी श्रद्धा ... तेन तस्या हृदयं दुर्गतिं संभावयामि नवेत्तु मातृपाः ... तापसदर्शनादृशी न संभावनीयां विपत्तिं अनुभवेयं इति - ८
सखि एवं भव गुरुहन्तोः कुत्र पावकः ॥ १८ ॥ ... = १३

प्र· चं
ना· क
६

येवं साधुमे प्रियं संपादितं प्राय प्रियया श्रुतेरालिङ्ग्य बुध्यति मिथ्या पश्चात्सदाचारपञ्जरेण महिमालज्जामि महामोहः तद्भवतु मार्गदमेव प्रियमामः । इति निष्क्रान्
ताः सर्वे ॥ इति महानाटके प्रबोधचन्द्रोदये द्वितीयोऽङ्कः २ ॥ ततः प्रविशति शान्तिः करुणा च शान्तिः सा हं मातर्मातः क्वासि देहि मे प्रतिवचनम् उत्क्रा
न्तक्रूरकुरङ्गकाननभुवः शैलाः स्खलन्निर्झरयः पुण्यान्यायतनानि संततनपोनिष्ठा ... यस्याः श्रीतिरमी श्रुतास्तु भवती ताज्ञालवं पश्यमोहः प्रागतो कपि
लेव जीवति कथं प्राणांदवहातुं गतानि ॥ १ ॥ अथवा अलं जीवितसंभावनया यतः मामनालोकयन्त्या नितरां भुङ्क्ते नच पिबति नभयारसिता ... तावदपि जीवति ॥ १ ॥ तद्धि नाश्र
द्धया मुहूर्तमपि प्राणेर्जीवनं विषमज्वलनमेव तत्सखि करुणे चितामारचय यावदिहमेव हुतवहप्रवेशेन तस्याः सहचरी भवामि करुणा सावेगम् सखि एवं विषमज्वलन
ज्वालाकलकलसमिमाकुर्वव प्राणितं धर्ममिव त्वया विलुप्तजीवितां मां करोषि तत्प्रसीद मुहूर्तं धारय तावदितस्ततः पुण्येष्वाश्रमेषु मुनिजनसमाकुलेषु भागीरथीतीरेषु
ल समाकुलेषु भागीरथीतीरेषु निपुणं निरूपयावः कदाचिन्महामोहभीता कचिदपि प्रच्छन्नं प्रतिवसति शान्तिः सखि किं यन्निषिध्यते तीर्थाश्रमेषु कनानि सरितां
कूलानि वैखानसैराकान्तानि समस्तिद्वसामलचमसेष्वीमामालापन्नताम् प्रत्येकं च निरूपिताः प्रतिदिनं चत्वारपुण्याश्रमाः श्रद्धायाः कचिदप्यथ हो सखि मया वा
क्यपिनाकर्णिता करुणा सखि एवं भणामि जइ तादिसी सद्धा नसे ताणं पवे दीसदि तुण्हादिसंभविमिणाणं तु ताहि सी ओत्तुस्समइ ओ पउत्तारिसिं असंभावणि ज्जं
विवर्तिग्रस्तदर्शनं शान्तिः किमिव प्रतिकूले विधाने न निःसंभाव्यते तथाहि श्रीर्देवीजनकात्मजा दशमुखस्यासीद्गृहे दासीनीता त्वैरसार्ले भगव
तीं पुर्वं वचनीयतां ... गन्धर्वसमदालसा च तनयां पापा तालकेतु... विजहार कृत्रविषमा वामाविधेर्वृत्तयः ॥ तद्भवतु पाखण्डालयेषु तावदन्वेषयामः करुणा
इति सखि एवं भोदु परिक्रम्य विलोक्य शान्तिः करुणा सखि इतो सह सं सहि संरक्खतो शान्तिः कामीरादमः करुणा सखि पेक्ख ...
जोएसो गलन्तमलपङ्कपिच्छिलवीभच्छदुपेक्खदेहउल्लुञ्चिदचिउरो विमुक्कवसणो वेसदुद्दंसणो सिहिपिच्छिआहत्थो इदो ज्जेव अहिवट्टदि शान्तिः स
खि नायं राक्षसः निर्वीर्यः खल्वयम् करुणा कोपणो क्खुसो दाणि शान्तिः सखि पिशाच इति शङ्के करुणा पज्जलन्तपचण्डमत्तण्डमण्डलमरीचिनिअरम्मि अन्तरा लम्पंजलोदि
त्ते उमार्गप्रत्ये लोकम्प्रविसरिज्जन्ताणं कहं वा अवसरो शान्तिः तर्ह्येन नर्कवासेभ्यः कश्चिदुत्तीर्णः नारकी भविष्यति विलोक्य विचिन्त्य च आः ज्ञातम् म
हामोहप्रवर्तितो दिगम्बरसिद्धान्तः सर्वथा दूरपरिहरणीयोऽयम् दर्शनमपि निषिद्धमस्त्यैव भवति करुणा सखि मुहुत्तअं चिट्ठ जाव पेक्खामि सद्धं अत्तासारिसि उभे नत
था स्थिते ततः प्रविशति यथानिर्दिष्टो दिगम्बरसिद्धान्तः णमो अरिहन्ताणं नवद्वारपुरमज्झे जीवो दीवो व्व पयासए नको जीवो जिणवर भासिदो परमसुहमोक्खदो
खुमो वा विदु परिक्रम्य आकाशे अरे रे सावका सुणध रे मलमअपुग्गलपिण्डेसु जलेहि दिग्गोदिसुद्धी अप्पा विमलसहावो लीपि लिचलो
लो किं णो लीहो आकाशे कर्णं दत्त्वा किं भणाध कणं लिलं सिलिसिन्निलि चलणं णहि दलेवि जलेण दिअमो किं अमरवकालं भोअणं मि दत्तमो मलं णं किं ज्जेलिसिल
हालेलमेण णिअणं नेपथ्यमवलोक्य ससे दे इदो दाव । भेसभयमालोक्य ततः तत्र प्रविश्य तद्दृष्ट्वा भयाद्दृष्टा किं आणवेदि राउलो शान्तिः मोहेनिपतति
दिगम्बरः सावकाणं उद्दंसं कंपि मा पलिहालिस सदि अद्दा जं आणवेदि दिल्लाउलो इति निःक्रान्ता करुणा समस्सस दु पिअसही णं रक्खु ण मम
नेके णंपि असिदिवसे देक्खं जदो तुहं मदेन्द्र हिंसा सम्भासा दो जं अञ्चिपासंडापि तमस्स सुदा सहेति नेपथ्यसमामसी सद्धा भवि सदि शान्तिः स ६

समाश्वसितु प्रियसखी न खलु नाम मात्रकेण प्रियसखी ... जा पाखण्डानामपि तमस्स सुताऽस्ति तत्र पाखण्डानामस्ति श्रद्धा भविष्यति

आवकाणं भद्दं अंबमुक्कलंकम विश्व परिहरिष्यामि = २

माध्वास्य सखि पश्यैनम् तथा हि सदाचारं दुराचारो दुर्दर्शो प्रियदर्शनात् अम्बामत्रुहरस्येषा दुराशानकथं चन १ नद्ववत्तु सौगतेषु सांचक्षिप्यातात् इति प
रिक्रमतः ततः प्रविशति भिक्षुरूपः पुस्तकहस्तो बुद्धागमः विचिन्त्य सातात्त्वणस्यिणपवनिराम्नकाश्रयवार्थिताव रितिरिवश निभान्ति भावाः सैवाधुनाविगलि
तावित्तवासनवाह्यीसंततिः स्फुरति निर्विषयोपराग १ परिक्रम्य सश्लाघम् अहो लाधुरयं सौगतो धर्मः यत्र सौख्यं मोक्षश्च तथा हि आवासो लयनं मनोहरमभिप्राया
नुकूला वणिग्भार्या वांछितकालमिष्टमशनं शय्या मृदुः संस्तरा श्रद्धासर्वमुपासिकापुवतिभिः सूत्पाद्यानां स्ववंशीयानां दमरै ब्रजन्ति विमलज्योत्स्नोज्ज्वलाताश्चयः
१ करुणा सखि कोपसौ तरलुणतरलतालतरुपालेबोल वेवकसा अवीरचीवरो मुंडितमस्तकले उवविट्ठो दोञ्जे कलाश्रकूदि शान्तिः बुद्धागमएषः भिक्षुः आका
शे भोभोउपासकाभिक्षवश्रयूयतां भगवतः सुगतस्य वागमृतम् पुस्तकं वाचयति पश्यामि भिक्षवो दिव्येनचक्षुषा लोकानां सुगतिं दुर्गतिं च क्षणिकाःस
र्वसंस्काराः नास्त्यात्मा स्थायी तस्माद्भिक्षुदाराना क्रमस्तेर्ष्येतस्ययम् चित्तमलं हि नतत्पदाङ्घ्रितामेति नेपथ्याभिमुखमवलोक्य अ..हे रत्नतावत प्रविश्य
श्रद्धा आणवेदुराउलो भिक्षुः उपासकाभिर्बहिस्थनिर्मेरमालिंग्यस्थीयताम् श्रद्धा जं आणवेदु राउलो इति निष्क्रान्ता शान्तिः सखि इयमपि सैव तामसी १
करुणा एवं एवेदं क्षपणकः भिक्षुमालोक्य उच्चैः अले भिक्खुअ इदो दाव किं पि पुच्छिस्सं भिक्षुः अरे क्षपणककामपिशाच कथं जानासि भवद
सक्रोधम् आः पापपिशाचाकृते किमेवं प्रलपसि क्षपणकः अले मुंच कोहं सत्थगदं किं पि पुच्छिस्स भिक्षुः प्रतीमस्तावत उपस्थादिं इच्छसि क्षपणक
चं = भणादाव तुवं खणविणासि कं दे एवं वदं पालीअदि भिक्षुः अरे श्रूयताम् अस्माभिर्हि सर्वसंततिपतितः कश्चित् विज्ञानक्षणः समुद्गतो वासनोमाद्यते
क्षपणकः अले मुणुव जइ कस्सि पि मन्वन्तले को विस्समो अविस्सदि तदा स पटंतातुस्सलेको लि संववअलंक लिस्सदि अले च अक्खिलं केणदेइंति सो एक्कोउप
दिट्ठो भिक्षुः ननु सर्वज्ञेन भगवता बुद्धेन क्षपणकः अले सव्वलोवुद्धो त्ति कपत्तपतणादं भिक्षुः ननु रे एतदागमादेव प्रसिद्धोऽयं वादो बुद्धः सर्वज्ञ इति क्षपण
कः अले इज्जेलबुद्धिआ जइ तस्सा भासिदे एत्थ पत्तजं तस्सपदि वज्जेसि तदो हं पि सव्वं जाणामि तुमं मे पिदुपिदामहेहिं सह तत्थ पुलिसीयो दासो त्ति
भिक्षुः सक्रोधम् आः पापपिशाच मलपंकधारक न वाहं दासः क्षपणकः अले विहालदासी भुअंगा उट्ठपत्तु जिअ दिट्ठंतो मए एसो हं सिदो अदो पिचं देमि
भणामि बुद्धानुसासणं परिहलिअ अलिहंतानुसासणं अणुसल दिअंबलवदंज्जे वअ चलडुअवं भिक्षुः आः पाप स्वयं नष्टः परानपि नाशयितुमिच्छसि
संराज्यं परित्यज्य लोके निन्दामति रितः अभिवांछितको नाम भवानिव विप्राह्वनाम १ अपि च अर्हतोपि धर्मवेदितोकः अश्रद्धीत क्षपणकः तुंगंदाव
भवेत्तु चानचैदसजोपलापल्ले कोलाहल मज्झ जाणे सेवाइदं सणोणं लाले विदंअ भवदो महन्ताणं अले हंतेस्स भिक्षुः विरुद्ध अनादि प्रहन्ता ज्योति
षांनीद्विपतानप्रमारितेन भवतेदमनिनिरुहेश्च गमास्थितम् तथा हि ज्ञानं वपुः परिमितः तेमते त्रिलोकी जीवः कथं कथय संगतिमन्तरेण पुष्का जो
तिकुम्भ निहितः स्फुरति दीपो भाकम्प्रकाशायितुमम्बुदरेणसम्पु १ तदस्माञ्जोकहृदयविरुद्धादहितमताद्दूरं स्तुगतदर्शनमेव साताःस्व वोबद्धमि
तिरमणीयोपपद्यमानः शान्तिः सखि अन्यतो गच्छावः करुणा एवं भोदु परिक्रान्ता शान्तिः इहैव लोकायतपश्चरत्नां सोमसिद्धान्तः भवत्वनत्या पिवाबद

अरे एष कापालिकव्रतं पुरुषो धारयति तत्किमयं पृच्छामि ॥ २ ॥ अरे रे कापालिक नरास्थिमुण्डमालक कीदृशं तव सौख्यं कीदृशस्तव मोक्षः ॥ २ ॥
अर्हन् २ अरे घोरपापकापालिकेन विप्रलब्धोऽसि वराकः ॥ ३ ॥

प्र॰ चं॰ ना॰ ७

त्तुसराव: ततः प्रविशति कापालिकरूपधारी सोमसिद्धान्तः परिक्रम्य नरास्थिमालाकृतचारुभूषः श्मशानवासी नृकपालभोजनः पश्यामि योगाञ्जनसिद्धचक्षुर्ज
गन्मिथो भिन्नमभिन्नमीश्वरात् ॥ १ ॥ क्षपणकः अले एसो कावालिअव्वदधालि तो ता किं पि पुच्छिस्सं उपसृत्य अले ले कावालिआ नलमुंडमुंडमालिआ के
लिसे तुह सोक्खे केलिसे वा तुह मोक्खे को कापालिकः अरे क्षपणक धर्मं तावदस्माकमवधारय मस्तिष्कान्त्रवसाभिघारितमहामांसाहुतीर्जुह्वतां वह्नौ ब्र
ह्मकपालकल्पितसुरापानेन नः पारणा सद्यः कृत्तकठोरकण्ठविगलत्कीलालधारोज्ज्वलैरर्च्यो नः पुरुषोपहारबलिभिर्देवो महाभैरवः ॥ १ ॥ भिक्षुः कर्णौ पिधा
य बुद्ध बुद्ध अहो दारुणा धर्मचर्या क्षपणकः अलिहंत अलिहंत अले केण वि पावकालिणा केण वि विप्पलद्धो एसो वलाओ कापालिकः सक्रोधम् आः पापापसद मुण्डि
तमुण्ड पिण्डिकाजालवेषकेशोल्लुञ्चक अरे विप्रलम्भक [illegible] चतुर्दशभुवनोत्पत्तिस्थितिप्रलयप्रवर्तयिता वेदान्तसिद्धान्तप्रसिद्धविभवो भगवान्भवानीपतिः दर्शि
याम तर्हि धर्मस्यास्य महिमानम् हरिहरसुरज्येष्ठश्रेष्ठान्सुरानहमाहरे वियति वहतां नक्षत्राणां रुणध्मि गतीरपि स नगनगरामम्भःपूर्णां विधाय महीमि
कापालिकस्य [illegible]
मां कपय सकलं भूयस्तोयं क्षणेन पिबामि तत् ॥ १ ॥ क्षपणकः अले कावालिआ अदो जेव भणामि केण वि इंदआलिणा इंदआलं दंसिअ पलोभिदो सि ॥
कापालिकः आः पाप पुनरपि परमेश्वरमैन्द्रजालिकमित्याक्षिपसि असह्यमस्य दौरात्म्यं खड्गमाकृष्य तदस्य [illegible] करालकुहरान्निस्त्रिंश क
[illegible] बुद्बुदफेनिलोत्थैः सार्धं डमड्डमरुडङ्कृतिहूतभूतवर्गैर्गणैर्भर्गं गृहीतरुधिरैर्बलिं ददामि ॥ १ ॥ इति खड्गमुद्यच्छति क्षपणकः सभयम् महाभा
अ अहिंसा परमो धम्मो इति भिक्षोरङ्के प्रविशति भिक्षुः कापालिकं वारयन् भो महाभाग कौतुकप्रवृत्ते वाक्कलहे न युक्तमेतस्मिन्नपस्विनि प्रहर्तुम् कापा
लिकः खड्गं प्रतिसंहरति क्षपणकः समाश्वस्य महाभाअ जइ एवं ता [illegible] कापालिकः [illegible] क्ष
पणकः [illegible] धम्मो [illegible] कापालिकः [illegible]
लावस्याकर्ण्य [illegible] भिक्षुः महाभाग [illegible]
नरागस्य मुक्तिरिति क्षपणकः अले कावालिआ [illegible] कापालिकः स्वगतं [illegible]
भवत्वेवं तावत् [illegible] ततः प्रविशति कापालिकरूपधारिणी श्रद्धा [illegible]
[illegible] परिक्रम्य [illegible] स्वामी कापालि
कः [illegible] भिक्षुः [illegible] कापालिनी [illegible]
पीनपयोधरा [illegible] कापालिनी [illegible]
[illegible] सोमसिद्धान्तः आश्चर्योऽयं धर्मः भो भो महाभाग [illegible]
[illegible] परमेश्वरसिद्धान्तम् [illegible] क्षपणकः अले [illegible] कावालिनी [illegible]
अरे भिक्षो कापालिनी स्पर्शदूषितं त्वं दूरमपसर ॥ १ ॥

अहो अर्हन् कापालिन्याः स्पर्शसुखं सत्यमिदं हिदि दिगितावमृतः पुनः अंकपालिं= १ अरे महान् खल्वपधरंद्रिय विकार उपस्थितः तत्किं अत्र युक्तं भवतु पिच्छिकया पिधास्ये
अपि पीनस्तनस्तनपरोभने परित्रस्तकुरंगविलोचने यदि रमसे कापालिनि भावुकी तत्किं सा करिष्यति श्रावकी= २ अहो कापालिक दर्शनं एकं सौख्यमोक्ष साधनं भो आचार्य अहं तावत्

त्त्वः आणपदिंप्रविदृत्तोसि रे कापालिन्याः परिरम्भमहोत्सवेन कापालिकः प्रियेत्क्षपणकं दृष्टवा श्रद्धा क्षपणकमालिङ्गति क्षपणकः सरोमांचं
अहो अलिहं नारं कावालिणीए फंससुहं स्मुदलिदेहे देहदावउलोर अंअवालिं स्वगतं अरे नेमहं तो खेदसो इंदियविआलो उवत्थिदो ता
किं पत्तजुत्तं भोदु पिच्छिआए ढक्किस्सं तथा करोति अपि पीणत्थणत्थणसोहणि पलिलत्थकुलंगविलोअणि जइ रमसि कावालिणि भावकी ता किं करि
स्सदि सावकी अहो कवालिअदंसणं एकं सोक्खमोक्खसाहणं भो आचालिआ हक्केतत्र के संपदं दासो संवुत्तो मं अविमहाभैलवालसासनेद्दि
क्खेस्तु कापालिकः उपविश्यतां उभौ तथा कुरुतः कापालिकः भाजनं समादाय ध्यानं नाटयति श्रद्धा भगवन् पूर्णं लिदं सुरापभाजनं कापालिकः पी
त्वा विलोक्य पीत्वा शेषं भिक्षुक्षपणकयोरर्पयति इदं पवित्रममृतं पीयतां भवभेषजम् पशुपाशसमुच्छेदकारकं भैरवोदितम् १ उभौ विमृश्यतः अम्हाणं
लिहं ण्णेत्थि सुरापाणं भिक्षुः कथं कापालिकोच्छिष्टां सुरां पास्यामि कापालिकः विमृश्य जनान्तिकम् श्रद्धे पशुत्वमनयोरद्या
यद्धवत्नाला पयानीति= पि नापनीयते येनास्मद्धदनसंसर्गदोषादपवित्रां सुरां मन्येते तद्वदतीम्ववक्त्रासवेन पवित्रीकृत्य नयोरुपनयतु यत स्त्रीमुखं
त्ससदासु चीति श्रद्धा जं भवं आणवेदित्ति पानपात्रं गृहीत्वा पीत्वा शेषमुपनयति भिक्षुः महाप्रसाद इति चषकं गृहीत्वा पिबति अहो सुरायाः सौ
रभ्यम् तिपीता वेश्याभिः सह नकतिवारास्ववदनासवोच्छिष्टा स्मारिर्विकचवकुलामोदमधुरा कपालिन्या वक्त्रासवसुरभिमेतां तु मदिरां मल्ल
भ्रमा जानीमः स्पृहयति सुधायै सुरगणः क्षपणकः अले भिक्खु अमासवं पिविकवालिणिवअणोच्छिट्ठं महिलं मं पियाल्लेस भिक्षुः क्षपणकाय चषकं
उपनयति क्षपणकः पीत्वा अहो सुराए महुलत्तणं अहो सादो अहो गंधो विलं खु अलिहंतसासणे पलिदो वञ्चिदो म्हि ता तिअं कालइदि सणं
सोलंसे मदमभिनीय अले भिक्खु आघोलंति मे अंगाणि ता सुविस्सम्ह भिक्षुः एवं कुर्वः तथा कुरुतः कापालिकः प्रिये अमूल्यक्रीतदासद्वयं
लब्धं तन्नृत्यावस्तावत् उभौ नृत्यतः क्षपणकः अले भिक्खु अकोपसो कावालिओ अथवा आचालिओ कावालिणीए सह हसो दृणंणच्छदि ता एसोसाहु
अलेभिविलग्गेस्स भिक्षुः एवं कुर्वः उभौ मदसखलितं नृत्यतः क्षपणकः अपि पीण त्थणत्थ णीति गायति भिक्षुः आचार्य महदाश्चर्यमेतद्दर्शनं यत्रा
क्लेशमभिमतार्थसिद्धयः संपद्यन्ते कापालिकः किमेतदाश्चर्यम् पश्य पश्यन्ति तद्वाञ्छितार्थविषयां सङ्गेविसिद्धांस्तस्स्रुः त्र्यास्वन्मसोदयत्र
ताभिर्ना मही महासिद्धयः वश्याकर्षणमोहनप्रमथनप्रक्षोभणोच्चाटनप्राया याः प्राकृतसिद्धयश्च विद्धांयोगान्तरायाः परम् १ क्षपणकः अरे कावा
लिआ विमृश्य अलेआचालिआ अथवा आचालिए अउलो भिक्षुर्विहस्य अथ मन्त्रभासपीत पाश्रबुरमधुरयामदिरया दूरमुन्मत्तीकृतः क्षपणः
ततः किं पताम समयमदापनयनम कापालिकः एवं भवतु स्वमुखोच्छिष्टं ताम्बूलं क्षपणकाय ददाति क्षपणकः सस्थी भूय आचालिआ एदं दंड्डाबि
वीदि सो तस्स सलापश्चाहले णसिद्धीं तालिसो इस्सआदेति सेत्थ कापालिकः विशेषेण एकति पश्य विद्याधरीं वा सुरांगनां वा नागाङ्गना
काष्पराज्यसकन्ना यद्यन्मे हं भुवनत्रये स्मि विद्यावलात्तदुपाहराभि क्षपणकः भोमहए देग णिदेण जाणिदं जं सव्वे विअलीम हामोहस्स किंकले
त्ति उभौ ज्ञातमायुष्मता एवमेतत् क्षपणकः नरज्ञकजं मंत्तीअदु कापालिकः किं तत् क्षपणकः सत्तरसहदा सद्धामहाराअस्स आणाए अरुलीअ
भो मयाइदं नणिउं भाजानेय सर्वेपि वयं महामोहस्य किंकरा इति= २ ततः राजकार्यं मन्त्रीयतां १ सत्यसत्ताय धर्मराजस्य आज्ञया आद्रियतामिति

न नास्ति जले नास्ति स्थले नास्ति गिरिविवरे नास्ति पाताले विष्णुभक्त्या सहिता वसति हृदये महात्मनाम् ॥ २ सखि दिष्ट्या वर्द्धते विष्णुभक्त्या देव्याः पार्श्वपरिवर्त्तिनी श्रद्धेति ॥ २

[illegible]

प्र·चं·द
ना·क
८

8

श्रुत्वा कापालिकः कथय असौ दास्याः पुत्री एषतामचिरादेव विद्याबलादुपाहरामि क्षपणकः हंहो गतिर्देशाद्धर्मस्य कथिनीमात्रा यग्मालपति शान्तिः
सखि श्रुत्वागतमिव हताशानामालापैः शृणोमि तदवधानेन तावदाकलयावः करुणा सखि एवं करिष्ये तथा कुरुतः क्षपणकः कथिनीमात्रा यग्मालपितम्
नास्ति जले नास्ति स्थले नास्ति गिरिविवरे नास्ति पाताले विष्णुभक्त्या सहिता वसति हृदिस्थ महात्मनां करुणा सानन्दं सखि दिष्ट्या वर्द्धते विष्णुभक्तिपदे
श्रीपदासपरनीतिस महेति शान्तिः हर्षं नाटयति भिक्षुः अयं धर्मस्य कामादपक्रान्तस्य कुत्र गतिः क्षपणकः पुनर्गणयित्वा नास्ति जले नास्ति स्थले नास्ति-
गिरिविवरे नास्ति पाताले विष्णुभक्त्या सहितो वसति हृदये महात्मनाम् कापालिकः सविषादं अहो महत्कष्टमापतितं महाराजस्य तथाहि महत्ते देवी
सिद्धये विष्णुभक्तिस्तान् श्रद्धा तावता सत्यकेन कामात्मकस्तत्र धर्मोपम् ... लिङ्गमन्वेतद्विवेकस्य साध्यम् । तथापि तावदस्माभिर्यत्नोपि स्वामिनः प्रयोजनमनुष्ठे-
यम् तन्महाभैरवीं विद्याधर्मश्रद्धयोराहरणाय प्रस्थापयामः इति निष्क्रान्ताः शान्तिः सखि आवामप्येवं व्यवसायं देवतां आवां देव्यै विष्णुभक्त्यै निवेदयावः इ-
ति निष्क्रान्ता ॥ इति श्रीप्रबोधचन्द्रोदये महानाटके पाषण्डविडम्बनो नाम तृतीयोङ्कः ३ ॥ ततः प्रविशति मैत्री सदुःखं सखी ... यथा
भैरवीभयमूलं संभ्रमाद् ... विष्णुभक्त्यै पदेदानीं ... परिक्रामति ततः प्रवि-
शति श्रद्धा सभयोत्कम्पं घोराननाकपालकुण्डलवती विद्युच्छटादृष्टिनिर्गच्छन्ती विकरालम् ... ज्वालापिशङ्गैः कचैः दंष्ट्राचन्द्रकलाङ्कुरान्तरलस-
ज्जिह्वा महाभैरवी पश्यन्त्या इव मे मनः कदलिकेवाद्यापि दोर्वेपते । मैत्री स्वगतम् ... कम्पतरलेव ...
मनेत्री ... प्रकाशं ... श्रद्धा विलो-
क्य सोत्साहं अये प्रियसखी मैत्री ...
तथा विहस्त ... श्रद्धा ... मैत्री ...
धृता ... श्रद्धा ...
विशीर्णपिण्डा ... मैत्री ... श्रद्धा सखि ... श्रद्धा ततः परमस्मदीयाभिर्नादोपजातदयाया देव्या विष्णुभक्त्या भ्रूभङ्गभी-
मपरिणद्धललाटफलकपावककोपकुटिलं च तथावलोकि ... मैत्री दिष्ट्या ...
... तदा ... श्रद्धा ततो देव्या विष्णुभक्त्या ...
... करिष्यामीति ... यथाकामं ...
क्रियताम् ततो वैराग्य ...
शालेनोपनिषद्देव्या संगतस्य भगवतः प्रबोधोदयम् ... तदिदानीं विवेकसन्निधिं प्रस्थितास्मि त्वं पुनः किमाचरन्ती दिवसान्नतिवाहयसि मैत्री सखि ... ८
... विवेकस्य ... तथाहि ...

अथ तत्या ... तथाकितुं

दिष्ट्या ...

... विवेकस्य ...

मैत्री करुणा मुदितो पेक्षा:

णां पुण्यक्रियेषु मुदितां कुमतावुपेक्षाम् एवं प्रसादमुपयाति हि रागलोभद्वेषादिदोषकलुषोऽप्ययमन्तरात्मा १ तदेवं वयं तत्त्वोऽभगिन्यो च यं तदस्य द्यया पारेण वर्त्ता
सरं नयामः तत्कुत्रेदानीं प्रियसखीमत्र राजमार्गे लोकयिष्यामि श्रद्धा। देवेदमुक्तम् अस्ति दक्षिणो राढाभिधानो नाम जनपदस्तत्र भागीरथीपरिसरालङ्कारभूते
चक्रतीर्थे मीमांसानुगतया मत्याकर्षं चिद्दार्थ सा गणपालौ व्याकुलेनान्तरात्मना विवेक उपनिषत्सङ्गमार्थं तपस्तपस्यतीति मैत्री तां गच्छ उपि प्रियसहीअ
हं पिसवुं तिजे अं अणुचिट्ठामि श्रद्धा एवं भवतु इति निष्क्रान्ते प्रवेशकः। ततः प्रविशति राजा प्रतीहारी च राजा विलोक्य आः पापमहामोह हननकस
र्वेयाकृत स्वयायं महाजनः। यतः शान्तोऽयं मन्मभिरिम्भि निर्मलचिदानन्दे तरङ्गावलीनिर्मुक्तेऽमृतसागराम्भसि मनाग्योगिना वा मति निःसारे मृगतृष्णि
कार्णवजलेस्नातो विमूढः पिबत्याचमत्यवगाहते भिरमते मज्जत्ययोन्मज्जति १ अथवा संसारचक्रवाहकस्य महामोहस्याऽवबोधो मूलम् तस्यावतत्त्वावबो
धादेव निवृत्तिः यतः अपुष्पसंसारतरोर्बोधमूलस्य नैवास्ति विमूलनाय विश्लेषराराधनवीजमातीज्ञत्वप्रबोधादपरोऽभ्युपायः १ प्रायश्चास्तु कनिनां
व्यवसितेदेवा अपि सहायतां यान्ति नीतितत्त्वविदो व्याहरन्ति तथा देवा विस्मुभक्त्यासमाहिताः उद्योगः कामादिविजये क्रियतामहमपि भवद्दर्शनलालसपदे
ति तत्रकामस्तावद्वस्तुविचारेणैव जीयते भवतु तावदेनमेव तन्निर्यातार्थमादिशामि वेत्रवति तदाहूयतां वस्तुविचारः प्रतीहारी जं देवो आणवेदि त्ति
निष्क्रम्य वस्तुविचारेण सह प्रविशति वस्तुविचारः अहो निर्विचारसौन्दर्याभिमानवाहिस्थनाकामरूनकेनवञ्चितं जगत् अथवा दुरात्मना महामोहेन
कैनैव तथाहि कान्तेत्युत्पललोचनेति विपुलश्रोणीभरेत्युन्नमत्पीनोत्तुङ्गपयोधरेति सुमुखाम्भोजेति सुभ्रूरिति दृष्ट्वा माद्यति मोदतेऽभिरमते प्रस्तौति विद्वानपि
प्रत्यक्षाशुचिपुत्रिकां स्त्रियमहो मोहस्य दुश्चेष्टितम् १ अपि च यथावस्तु विचार्यमाणमहतीनामपि पिपीलिका नप्त्कावुनदास्थिपञ्जरमयीसु भावना दुर्गन्धिवीभ
विवादः त्सवेषधारीति ता सन्ततविकृतिः तत्र विशिष्टपदेन रमणीयाध्यासः तथाहि मुक्ताहारलताञ्चलन्मणिमयी हैमाङ्गदे रत्नकोट्यौ रागः कुङ्कुमसंभवः सुरभयः पौष्प्यो
विचित्राः स्रजः वासश्चित्रदुकूलमल्पमतिभिर्नार्या मलोत्कल्पितं बाह्यान्तः परिपश्यतां तु निरयो नारीति नामाकृतः १ आकाशे आः पापकाम चाण्डाल
किमेवमनात्मज्ञानमाविर्भवता भवता कुलीकियते जनः तथाह्ययमेवमभिमन्यते जाला मामियमिक्रुतीस्तवरनासान्ददृहीता तेनीलेन्दीवरलोचनाएषु
आयातु प्रभागे कुचोन्नीडं परीरम्भते। अग्रेऽवलोक्य। कान्ताभिकुतिका न पृष्पपतिप्रसाधिसा स्थिमिर्निर्मिता नारीदेरनं किं चिरत्रमपुनः पश्यतमन्तः सुमार १ प्रतीहारी। इदो इदो इतइतः
एदु महाभाअ अभीप्रेरिंकाममतः प्रतीहारी। एसो महाराओ उववि हुदि दीहुदि तो उवसप्प दु भवं। वस्तुविचारः उपसृत्य जयति २ देव एषवस्तुविचारः प्रण
मति। राजा। इतोपविश्यताम्। वस्तुविचारः उपविश्य एष ते किंकरः संप्राप्तः आज्ञाप्यताम्। राजा। महामोहेनसह ते संग्रामः नटव
कामः प्रथमो वीरः तस्य दर्पनिवीरत याऽस्मासिर्भवाग्निरूपितः। वस्तुविचारः। धन्योऽस्मीति यो नस्वामिनाऽहमेवं संभावितः। राजा अथ कयाप्रकाश विप्र
याभवान् कामं जेष्यति। वस्तुविचारः। आः पञ्चशरः कुसुमधनुरजेतुः तथापि शत्रुः प्रवृत्तापेक्षा। पश्य। इहनरकमपिधाय द्वारमारात्कपर्शं विस्मरण।
विपरिहतौ योषितां दर्शनेन परिणतिविरसत्वं ते हि बीभत्सतां वा प्रतिदिनमशुचिस्रोतस्लयिष्याभिकामम् १ राजा। साधु २ वस्तुविचारः। अपि च।
विपुलपुलिनां कल्लोलिन्यो निता नपनजलाम सलिलशिला शैलाः सान्द्रद्रुमा वनराजयः यदि शमगिरो पासिकाः सुस्थसमागमः क्व पिदितवसाम
योनायेरान्तदाकुचमन्मथः १ अपि च। देवं ताति नाम प्रधान कापस तेन तस्याजिताया नमस्त यामस्त्वै विवदि कलारम्भाभङ्गः मांसात् विष्यन्ति न

प्र·चं· ना· ९

यद्देव आज्ञा पयेदिति

यादि चन्द्रश्चन्दनमिन्दुधाम धवलतारा श्रोद्धिरेफावली झंकारोन्मुखरा विलासविपिनोपान्ता वसन्तोदयः मान्द्यध्यानवनोद्यानस्य दिवसा मन्दाः कदम्बानिलाः स्फुरन्तश्च
मुखोऽस्य कामस्तु हरोनार्यो जितायां जिताः १ तदलमतिविलम्बेनादिश त्वं स्वामी सोऽहंप्रकीर्णैः परितो विचारैः शरैरिवोन्मथ्य बलं परेषाम् सैन्यं कुरूणामिव वलि
न्धुराजं गाण्डीवधन्वेव निरुन्धि कामम् १ राजा सप्रसादं मञ्जीभवतु भवान् स्माद्विजयाय वसन्तविचारः यदाज्ञापयति देव इति निष्क्रान्तः राजा विचिन्त्य स्वगतं वेत्र
वति क्रोधस्य विजयाय कमेवादूयताम् प्रतीहारी जं देवो आणवेदि त्ति निःक्रम्य क्षमयानन्दप्रविशति क्षमा क्रोधान्धकारविकट भ्रुकुटी तरङ्गभीमस्य लोभ्यकिहला
हलाहोरदष्टैः निःकम्पनि र्मलपयोधिगभीरधीरा वीराः परस्य परिवाद गिरः सहन्ते १ क्षमावृत्तमानन्तं निर्वर्ण्य क्षमोनवाचांगिरसोनस्खलेन चित्तेनापोननतो विमर्दः
न चापि हिंसादि विमर्दयोगः क्षान्त्या परं क्रोधजये रुमेका १ इत्युभे परिक्रामतः प्रतीहारी एसो देवो ताऽस्य सच्छुपिश्रस ही क्षमा उपसृत्य जयतिदेवः एषा देवस्य
दासी क्षमा सा प्रणाम करोति राजा क्षमे उपविश्यताम् क्षमा आज्ञापयतु देवः किमर्थं माहूतो दासी जनः राजा अस्मिन् संग्रामे त्वया दुरात्मा क्रोधो जेतव्यः
क्षमा देवस्यानुग्रहमात्रेण परिजेतुं पर्याप्तास्मि किं पुनः क्रोधं तदेतच्चरमाश्रम तदहमचिरादेवं तं पापकारिणमकारणवाधितारं सन्ताप यदेव पिन्नं यत् नपः किं यालम्
क्रोधं स्फुलिङ्गमिव हेतिभिरिन्धनं न्नैकात्मायनीव मदिवंविनिपातयामि १ राजा क्षमे स्वागतमस्ताव क्रोधजयोपायम् क्षमा। देवविज्ञापयामि श्रद्धेस्मिन् स्तुति वधारण
मध्याविवेक प्रसादस्य मोथाक्रोशोकृशलोकिरात्मडुरितच्छेदोत्सवस्ताऽनेधिक्कृतोरजिता मनोऽस्य मनस्वी देवाद्रुपेतावियदुर्वारे निदयारस्ताईमनःस्सः क्रोपस्य क्रोदयः १
राजा साधु २ क्षमा देव क्रोधविजयादेव हिंसापारुष्यमदमात्सर्यादयोपि जिता भविष्यन्ति राजा तस्मातिष्ठ त्वं भवती क्रोधविजयाय क्षमा यदाज्ञापयति देव इति निःक्रान्ता
राजा विचिन्त्य प्रतीहारीं प्रति वेत्रवति आहूयतां लोभस्य विजयाय संतोषः प्रतीहारी जं देवो आणवेदि त्ति निष्क्रान्ता ततः प्रविशति संतोषः प्रतीहारी च। संतोषो विचिन्त्य।
सानुक्रोशं फलं स्वेच्छालभ्यं प्रतिवनमखेदं क्षितिरुहां पयः स्थाने स्थाने शिशिरमधुरं पुण्यसरिताम् मृदुस्पर्शा शय्या मृदुललितलतापल्लवमयी सहन्ते संतापं तदपि धनि
नां द्वारि कृपणाः १ आकाशे। अरे मूर्ख बुद्धे खल्वपि ते मोहः। तथाहि। समारम्भा भग्नाः कतिन कति वारान् सव पशो पिपासो त्वं हे सिन्धुविलमगलस्माणि
वजते तथापि प्रत्याशा विरमति न ते सापि शतधा विशीर्णा यच्चेतो नियतमशनिग्रावघटितम् १ इहैव लोभान्धस्य चेतसि चमत्कारमालनोति यतः। तल्लङ्घ
द्विरदंच लभ्यादि धिकं तत्स्खलल्लभ्यं न तोलभ्यं चापरमिच्छनारतमहो लुब्धं धनं प्यायसि नैवं वेत्सि पुनर्भवं तमचिरादप्यापि पश्चाल्लसर्वग्रामसि पंगुस्सिद्ध्यतिमत्त
मोहान्धकारान्वितम् १ अपि च धनेन वस्त्रं कथमपि स्यात्स्यु नियतं विना ये नाशेवान तत्त्वतोऽपि योगोऽस्मि भवया अनुस्मारःश्रेयान् किम् स्वकम्प्ययत्पथ्यो नुवि
लयो विना धोलस्तु स्ववाप्यप यति न्याननवतुदयः १ अपि च मदम्मांघ्रतिम् प्रिय स्वड्डरागीतो राजराज पिणीत्तामेसरस्मतेत्र विग्रहमयो धीं जगद्धाने धनावा
धजलैरवोधवकूलं तत्लोभजः नोरजः संतोषामृतसागरम्भसि स्व मयास्थि रंस्थापयति प्रतीहारी एसो सामी उ इह से ख डुमे हो जो। संतोषः तथा कृत्वा जयति स्वा
मी एष संतोषः प्रणमति राजा इहोपविश्यताम् इति स्वस्थस्थितो धाबुपवेशयति संतोषः एष प्रेष्यजनः आज्ञापयतु देव राजा विदितप्रस्ताव एव भवान् तदलमत्र विलंबेन
लोभं जेतुं त्वया गम्यतां प्रति प्रतिष्ठताम् संतोषः यदाज्ञापयति देवः सोऽहं नानायुध्वे विजयिनं जगतां त्र्याणां देवद्विजातिवधवन्धनलब्धवृद्धिम् दोर्धिनाथमिवदाश
रथिः प्रसह्य निर्जित्य लोभमवशं नरसापि न क्षिपे १ इति निष्क्रान्तः ततः प्रविशति विनीतवेषः पुरुषः देव संभृतानि विजयप्रयाणमङ्गलानि प्रस्थानसज्जमो हूर्तिका ४
वेदितः प्रस्थानसमयः राजा यद्येवं तेनार्प्रस्थाप्यताम् आदिश्यन्तां सेनापतयः पुरुषः यदाज्ञापयति देव इति निष्क्रान्तः नेपथ्ये स ज्यन्तां कुम्भि निशुम्भमदमदिरामत्त

भग्नाः करीन्द्राः युधि जन्तवोऽस्यन्दनेषु प्रसभं जितमरुद्गणवेगास्तुरंगाः कुन्तैर्नीलोत्पलानां वनमिव ककुभामन्तरालेषु जन्तोः पादाताः संचरन्तु प्रथममसिलता-
पाणयो योद्धवाराः राजा भवतु कृतमस्माकं तावत्प्रतिष्ठामहे पारियात्रिकं प्रति सारथिरादिश्यताम् उपनयतु सज्जीकृत्य सांग्रामिकं रथम् सारथिः यदाज्ञा-
पयति देव इति निष्क्रान्तः ततः प्रविशति यथोक्तं रथमादाय सारथिः देव सज्जीकृतो रथः तदारोहत्वायुष्मान् राजा कृतमङ्गलविधी रथारोहणं नाटय-
ति सारथिः रथवेगं निरूपयित्वा आयुष्मन् पश्य उद्धूतपांशुपटलानुमितप्रवृत्तधावत्तुरगखुरचुम्बितभूमिभागाः निर्मथ्यमानजलधिध्वनिघोर-
घोषमेते रथं गगनसीम्नि विवहन्ति वाहाः ॥१॥ रथं चनाति दूरे दर्शनपथमवतीर्णा त्रिभुवनपावनी वाराणसी नगरी सुमीथाराय त्रसवलितजलकंका-
रमुखेलाविभाव्यते भूयः शशिकरशुचोः सौधशिखराः विचित्राश्चैव शरदमलमेघान्तरलसत्तडिल्लेखालक्ष्मीं वितरति पताकावलिरियम् ॥१॥
इतश्च प्रतिकूलललितमधुपावलीरणितमञ्जुवेलाजन्मलभरविगलन्मकरन्दबिन्दुदुर्दिनाः कुसुमस्तबकभरयोनानि दूरेदयमानघनच्छदच्छाया-
तरवो नगरपर्यन्तारामभूमयः यत्रैते मारुतापि परिहीनपानुपतनव्रताधरनिम्नजलपत्तलापमाहवलद्धाने तथापि सोपाङ्गैः सुरभितः सिताः परागमेदुरै-
र्नृत्यन्तकुसुमैरिवेन्दुमौलिम् क्रीडीनां मधुपरुतैः स्तुतिं पठन्नीलत्पशिखचलनतागुणैः समीरः ॥१॥ राजा सानन्दमालोक्य सैषा त्रैलोक्यधीतमोविदारनाट-
नटमानसमंचेतः कर्षति वक्त्रेच्छुडवमतिर्विहोवमुक्तैः एदेष भूमेः कण्ठविलम्बिनी वक्रैः टिलाश्रकावलीजाह्नवी यत्रेयं हसनी वृफेनपटलैर्वक्रांकला-
मैन्दवीव सूतः परिक्रम्य आयुष्मान् पश्य इतः स्मरसरितारिसमालकान्तरभूतं भगवतः पावनमनादेरादिकेशवाभिधानस्य विष्णोरायतनम् राजा ।
सहर्षं अये एष देवः पुराविद्भिः देवज्ञात्मा निगीयते ब्रह्मदेहसमुत्सज्य पुरुषभाजो विशन्तियम् ॥ सूतः पश्य पतेकामक्रोधलोभादयोऽस्य दर्शनमात्रादितो
देशाद्दूरमपक्रामन्ति राजा एवमेतत् तदवतर प्रविश्य भगवन्तं नमस्यामः रथादवरोहति प्रविश्यावलोक्य च जय जय भगवन्नमस्त्रपचमूर्छकचूडामणिश्रेणि-
णिनीराजितोपान्तपाददृयाम्भोजराजन्नखोद्योतनकिर्मीरितपादपीठ स्फुरद्दैत्यविस्तारविभ्रान्तिसंतानसंतप्तवैदेहिसंसारनिर्वापहारैकदक्ष नमामस्त्व-
लोद्धारसंहृष्टहृष्टभ्रुकोटिस्फुटद्वेतचक्रप्रमाक्रान्तलोकत्रय प्रबलभुजबलोद्धूतगोवर्द्धनच्छत्रनिर्वारितात्युल्लोद्योजितः काण्डचण्डाम्बुवाहान्निर्दृश्य
सकोलकुलत्राणविस्मापितात्रेषविश्वप्रभो विजुधपरिवृत्तलक्ष्मीमन्त्रसिन्दूरसमस्पृशमूर्तवेणुदोर्भ्यामर्जनोद्यामधामाधिप त्रस्तदैत्येन्द्रवक्षस्थलीदारणाकुण्ठभास्व-
न्नखाग्रेनिशाताणुहपद्मसाविलासारिकापिण्डसम्बन्धलोकत्रय त्रिभुवनरिपुकैटभोग्रहकुम्भसिन्दूरस्फुटोन्मार्जितोद्दामचक्रस्फुरज्ज्योतिरुल्कावलीज्वलदीप्रमरी
द्युतेर्हरणावेक्षणदुःखस्निग्धोग्रदोर्दर्पविभ्रान्तमन्याचलत्वत्पाम्बुधिप्रोन्मथितग्राहजाह्नवीसंस्पृष्टसंक्रान्तपीनस्तनाभोगपत्रावलीलाञ्छितोरःस्थ-
लस्फुलाशकाफलोदारताराप्रभामण्डलप्रस्फुरत्कौस्तुभकण्ठ भक्तस्य लोकस्य संसारमोहच्छिदे देहिबोधोदयं देवतुभ्यं नमः निर्गमं नाटयित्वा विलोक्य
च साधुरयमस्मावं निवासोचितोद्देशः तदत्रैव स्कन्धावारं निवेशयामः इति निष्क्रान्तौ । इति श्रीकृष्णमिश्रविरचिते प्रबोधचन्द्रोदये विवेकोद्योगो नाम च-
तुर्थोऽङ्कः ॥ अतः परं वैराग्योत्पत्तिर्भविष्यति ततः प्रविशति श्रद्धा विचिन्त्य प्रसिद्धः खल्वयं पन्थाः यतः निर्दहति कुलमशेषं ज्ञातीनां वैरसंभवः क्रोधः
वनमिव घनपवनाहततरुसंघट्टसंभवो दहनः सार्वत्र स्नेहवैरोदारुणः सोदरव्यसनजन्मा शोकानलो योऽविवेकजलधरसमेत्यापि नमन्दीक्रियते तथापि ध्रुवं
धूमोभावीजलनिधिमहीशैलसरितामतो महमोहः शीर्यन्त्रणलवतुष्णकाजन्तुकथा तथापि शुच्चैर्धैर्यं शुच्यसनजनितः कोऽपि विषमो विवेकप्रोन्माथी दहति हृदयं शो-
कदहनः ॥ येन तथाकृत्य प्रकृतिविषभिन्नात्स्वकामक्रोधाहिकृष्यावशेषगतानामिकृता विमर्कोऽति देहं प्रोषयतीयम् रहनीवाक्रतान्मानं क्रूरः शोकाग्निरुच्छितः ॥

प्र॰ चं॰ सुदिघासि देव्या विष्णुभक्त्या यथावत्स श्रद्धे श्रद्धे मद्वार्त्तां सा प्रायममदर्शनपराङ्मुखीत्तनतत्त्वानुसीमृत्युशालग्रामाभिधाने भागवते क्षेत्रे कंचित्कालमतिपालयामि
ना॰ क॰ त्वन्तु यथावृत्तमागत्य मे निवेदयिष्यसीति तदहं देव्याः सकाशं गत्वा सर्वमेतत्स्मरहृत्तान्तमावेदयिष्यामि परिक्रम्य विलोक्य इदं तच्चक्रतीर्थं यत्रायं संसार
१० सागरोत्तारणकर्णधारो भगवान्हरिः स्वयं प्रतिवसति प्रणम्य इयं च महामुनिभिरुपास्यमाना भगवती विष्णुभक्तिः शान्त्या सह किमपि मन्त्रयते यावदुपस
10 र्पामि ततः प्रविशति विष्णुभक्तिः शान्तिश्च शान्तिः देवि प्रबलतरविषादाकुलहृदयामिव भगवतीमवलोकयामि विष्णुभक्तिः वत्से एतस्मिन्नतिमहति वी
रक्षये संपराये न जानामि बलवता महामोहेनाभिभूयन्तः पुत्रस्स वत्सस्य विवेकस्य कीदृशो वृत्तान्त इति चिन्तयेऽतीव मे हृदयम् शान्तिः देवि किमत्र चिन्ता ननु भगव
तीचेन्नूनमनुग्रहान्नदयितमेव राज्ञो विवेकस्य विजयं जानामि विष्णु॰ यद्यप्यभ्युदयः प्रायः प्रमाणैरवधार्यते कापि तथापि संदेहात्मनि खिद्यते मानसम् १ विशे
षतश्च श्रद्धायाश्चिरमनागमनेन मनसि सन्देहमारोपयति श्रद्धा उपसृत्य भगवति प्रणमामि विष्णु॰ श्रद्धे स्वागतम् श्रद्धा देव्याः प्रसादेन शान्तिः अहं
प्रणमामि श्रद्धा पुत्रि परिष्वजस्व माम् शान्तिस्तथा करोति विष्णु॰ अपि तत्र किं हन्त न श्रद्धा यद्देव्याः प्रतिकूलमाचरतामुचितम् विष्णु॰ तदिदं तरेण निवेदय
श्रद्धा आकर्णयतु भगवती देव्या मादिके प्रवादप्रक्रान्ताया मेवकिं विदुस्त्स्वपटलिम्नि भगवति भास्वति विजयप्रयेण रूपमानानेकवीरबकुलवलसिं
हनादवधिरितदिगन्ते सन्नद्धरथतुरगखुरखण्डितभूमण्डलोच्छलद्धूलिपटलान्तरितकिरणमालिनि प्रचलत्तरङ्गनाभास्फालोच्छलन्मदकरि
कुंभसिन्दूरसन्ध्यायमानदशादिशि प्रलयजलधरधनिभीषणे तेषामस्माकं च सन्नद्धेषु सैन्येषु सागरेमहामोहस्य महाराजविवेकेन नैयायिकदर्शनं दौत्येन प्रहितं तत्र
न्ताव तेनोक्तो महामोहः विस्रोतपतानाम्बुपांसां सरितां कूलान्यारण्यपस्थलीः पुरुषः पुरुषकृतां मनो ऽसि चपवान्म्लेच्छावृन्दे सानुगः नो चेत्सत्क्वकृपाणदारितभवद्वक्ष
स्सृक्धारालवरक्तकस्यां निविदीर्णवक्त्रविलसत्फेत्कारिणः फेरवः १ विष्णु॰ ततस्ततः श्रद्धा ततो देवि विकटललाटतटघटितकुटिलभ्रुकुटिना क्रूरेण महा
मोहेनोक्तम् अत्र भवतस्त्वदुर्नयपरिपाकस्य विवेकस्य नकः फलमिदमभिधाय स्वयं पाखण्डागमाः पाखण्डतर्कशास्त्रैः सममसमरसमयेऽप्यमंगल्ययोजिताः अनन्तरे
चास्माकमपि सैन्यशिरसि छान्दोग्यवेदान्तपुराणधर्मशास्त्रेतिहासादिभिरभ्युत्थितः श्रीः सरस्वती पद्मकराशशाङ्कसंकाशकान्तिः सह सावित्र्या सीत विष्णु॰ त
तः श्रद्धा ततो देवि वेदस्य सौरशैवादयो देव्याः सकाशमागताः सर्वे देवागमाः विष्णु॰ ततः श्रद्धा तदनन्तरं सांख्यन्यायकणादभाषितमहाभाष्यादिशास्त्रै
र्हीतास्फूर्जन्न्यायसहस्रबाहुनिवहैरुद्योतयन्तो दिशः मीमांसासमसेव्यकाविरभवत्सर्वे तु कान्तानना वाग्देव्याः पुरतस्तु पीवितनयनाकान्यायमीवापरा १
शान्तिः तेषां कथं पुनः स्वभावप्रतिद्वन्द्विनामागमानां मैकार्थसमवायः संपन्नः श्रद्धा पुत्रि समानान्वयजातानामपरस्परविरोधिनाम् परैः प्रत्यभियुक्तानां प्र
तेसंहतिः श्रियम् १ येन वेदप्रसूतानां तेषामवान्तरविरोधेऽपि वेदसंरक्षणाय नास्तिकपक्षप्रतिक्षेपाय च शास्त्राणां संहत्यमेव आगमानां स्वतन्त्रं विचार्य नास्ति वि
रोध एव ज्योतिःशास्त्रमनन्तमव्ययमजं तत्त्वगुणोन्मीलनाद्भिन्नेष्वयुतस्त्वमापतितिपिप्सूयतेऽनेकधा तैस्तैस्तैर्नमदागमैः प्रकृतिसत्त्वैर्नानादपथप्राप्तैर्नरगम्यो सो
जगदीश्वरो जलनिधिर्वारां प्रवाहैरिव विष्णु॰ ततः श्रद्धा ततो देवि परस्परं करितुरगरथपदातीनां निरन्तरशरनिकरधारासंपातोपदर्शितदुर्दिनानां तावद्यो
धानां तुमुलः संप्रहारः प्रवृत्तः यत्र हि वदनत्विषिरतो यास्तत्र सस्तुः स्वच्छन्दो निविडपिशितपङ्काङ्कैः कङ्कैरङ्कावलीभिः पादच्छिन्नविकीर्णलुण्ठनमानकुशैलास्व
लितरथपतितीर्णपृष्ठवाहसावन्तमाः १ तस्मिन्नतिमहति दारुणे संग्रामे परापरपक्षाविरोधिनपाखण्डागमैरग्रेसरीकृतं लोकायतशास्त्रम् अन्यान्यसैन्यानि विमर्देन तेन अनन्त
रं पाखण्डागमैर्निर्मलतया सदागमप्रायैर्वेदप्रवादेन प्रवाहयमानाः सौगतास्तावत्सिन्धुगान्धारपारसीकमगधाङ्गवङ्गकलिङ्गादीन्म्लेच्छप्रायान्देशान्प्रविष्टाः पाखण्डदिग १०

देवि महामोहोपि योगोपसर्गैः सह तज्जायते कलीनस्तिष्ठति विष्णु० अक्षितर्हि महाननर्थशेषः परिहरणीयश्श्वासो यतः आशेषः शेषमल्पाद्वेषं शेषं शाकोर्न शेषदेत अत्यादरवरो धीमानीहमानः पराश्रयम् अथ भवतः
कोष्ठात्तः श्रद्धा ४०

श्वरकापालिकादयस्तु पामरबहुलेषु पाञ्चालमालवाभीरानर्त्तनगसागरानूपेषु निगूढं संचरन्ति न्यायानुगतया च मीमांसया प्रगाढप्रहारजर्जरीकृता
नास्तिकतर्कास्त्वेषामेवानुपदं प्रविष्टाः विष्णु० ततः श्रद्धा ततो देवि वस्तुविचारेण कामो हतः क्रमशश्च क्रोधपारुष्यहिंसादयो निपातिताः संतोषेण लो-
भतृष्णादैन्यानृतवादपैशुन्यस्तेयपरिग्रहा निगृहीताः अनसूयया मात्सर्यं जितम् परोत्कर्षभावनया मदो निषूदितः परगुणाधिक्येन मानः विष्णु० सदृशं
साधु संपन्नम् अथ महामोहस्य को वृत्तान्तः श्रद्धा तेन तापित्रयपीडा दिवसं नोपजनितशोकावेशेन जीवोत्सर्गाय व्यवसितम् विष्णु० किं नु कृत्वा पर्यवसितं दप
र्वयं कृतकृत्या भवामः पुरुषश्चापरो निर्वृतिमापद्यते किं तु कृतं तस्य दुरात्मनो जीवत्यागः श्रद्धा एवं देव्याः प्रबोधोदयाय गृहीतसंकल्पाया मचिरेणैव मनसो
मनसः जीवत्यागो भविष्यति विष्णु० तत्र कृत एतस्यै वैराग्योत्पत्तये वैयासकी सरस्वती प्रेषयामीति निष्क्रान्ता प्रवेशकः ततः प्रविशति मनः संकल्पश्च मनः सास्रम् हा पुत्रकाः
कुत्र गताः स्थ दत्त मे प्रतिवचनम् भो कुमारका रागद्वेषमदमानमात्सर्यादयः परिष्वजध्वं माम् सीदन्ति मम अङ्गानि हा न कश्चिन्मां दुरात्मनाथं संभावयति कुत्रासि याहि दसः
कन्यकाः आशातृष्णाहिंसाद्यो वा स्नुषाः कथं ताश्च पि मे मन्दभाग्यस्य समकालमेव दैवहतकेनापहृताः एवं विलप्य विसर्पति विषाग्निर्दहति सर्वमर्माणि मे तनोः
नि भृशावेदनाः कुरु विसर्वकायं वपुः विलुम्पति विवेकितां हृदि च मोहमुन्मीलयत्यहो तनुमतिर्जीवितं प्रसभमेष शोकज्वरः १ इति मूर्च्छितः पतति संकल्पः राजन्समाश्व-
सिहि मनः समाश्वस्य कथं देवी प्रवृत्तिरपि मामेवमवस्थं न समाश्वासयति संकल्पः सास्रम् देव कुतो वा पि देवी प्रवृत्तिः यतः अनन्तदुःखव्यसनशोकानलेन हृदय
स्फोटं विनष्टा मनः सास्रम् हा प्रिये क्वासि देहि मे प्रतिवचनम् ननु देवि सर्वे पि देवि रयसेन मया विना त्वं त्वपेतया विरहितो मनः न वहामि दूरीकृतासि विधिदुर्ललितैर्न तथापि जीव-
पुनर्मूर्छति त्यहो हि मनसस्सकठोरतया १ संकल्पः राजन्समाश्वसिहि मनः समाश्वस्य अल्पमस्माकम् तः परं जीवितसंभावनया तत्संकल्प त्वरितमा मविरेण रचय यावदनलप्रवेशेन शोका-
सरिव १ नलं निर्वापयामि ततः प्रविशति सरस्वती प्रेषितास्मि भगवत्या विष्णुभक्त्या यथा सरस्वति गच्छ अपत्यव्यसनविक्लवस्य मनसः प्रबोधाय यथा चैतस्य वैराग्योत्पत्तिर्भवति तथा
घतस्वेति तदेवमेतत्संनिधिमेवोपसर्पामि उपसृत्य वत्स किमर्थमतिविक्लवोसि ननु विदितं सर्वमेव भवतो यं भावानामनित्यता अधीता नित्यं वेदवेदान्तशास्त्रपारगोसि तथा
हि अन्याकल्पशतानि ये युगसहस्रावधयो ब्रह्मणः सेन्द्रास्सुरदेवासुराम् ... महीजलधयो नष्टाः परं कोटयः मोहः कोयमहो महानुदयते लोकस्य शोकावहो वेत्थो फेनसमे गते
वपुषि यत्सद्भावमालोक्य एकैकस्मिन्नपि १ तदेवं यथा भावानामनित्यता विरमानि त्यवस्तुदर्शिनं हितस्य शोकावेशः यतः एकमेव यदा ब्रह्म सत्यमन्यद्धि कल्पितम् को मोहः कस्य
हा शोकः एकत्वमनुपश्यतः १ मनः भगवति शोकावेगदूषिते चेतसि विवेकस्यैव नावकाशं लभते सरस्वती वत्स स्नेह एवापदः यतः अमितरूपापमर्त्यः स्नेहः सर्वा
नर्थप्रभवं इति तथाहि उप्यन्ते विषवल्लिबीजविषमाः क्लेशाः प्रियाख्या नरैस्तेभ्यः स्नेहमया भवन्ति न चिराद्वज्राग्निगर्भाङ्कुराः येभ्यो मीषु न तथा कुकूलकतनुशा दह-
न्तः शनैर्देहं दुःखेशिखोमहस्रपाविखरारोहन्ति शोकद्रुमाः १ मनः देवि एवमेतत् तथापि रत्नकौशिकानलदग्धहृदयः प्राणान्धारयितुम् साधु संपन्नं यदन्तकाले
पितावहृतासि सरस्वती इदं परमकृत्यं यदात्महत्या या व्यवसाय इति अपि च अमी सामपकारिताप मर्यै कोयमत्यावेगो भवतः पश्य तावत् कतिविपकृतिः कार्यामी १
भिः कियन्तिः यतेऽध्यवानर्चित्वलेभवन्तो नेष्टे संमस्तोपपरिग्रहाः दर्थन्ति विरहे मर्मच्छेदं तदर्थमपार्थकं तदपि विपुलायासाः सीदन्त्यहो वत जन्तवः १ अपि च नीर्णाः
सर्गाः कति न मरिता न हिंसाः केन शैलाः नाकाक्रान्ता वाकति वन्ध्यवः क्रूरसंचारहोराः पापैरेतैः किमिव दुरितं कारितो नासि कष्टं यद्दुष्णाले धनमदमषी म्लानवक्त्राङ्कुराशाः १
मनः देवि एवमेतत् तथापि लालितानां स्वजातानां हृदि संचरतां चिरम् प्राणानामिव विच्छेदो मर्मच्छेदाय दुःखदः सरस्वती वत्स ममतानिबन्धोयं व्यामोहः अन्येच मार्जारभक्षि-
ते दुःखं यादृशं गृहकुक्कुटे न तादृङ्ममताशून्ये कलविङ्केथमूषके १ तस्मात् सर्वथा सर्वानर्थबीजमस्य ममत्वस्योच्छेदे प्रयत्नः कर्तव्यः प्रादुर्भवन्ति वपुषः कति नो न कीटा यान्यत्नतः खलु तनो

रुपसारयन्ति मोहः कष्टं जगतो यदपत्यसंतानं तेषां विधाय परिशोषयत्येव शरीरम् मनः देवि मन्दभाग्येयम् दुरुच्छेद्यस्तु ममत्वग्रन्थिः तथापि निरन्तराभ्यासदृढीकृतस्नेह
स्नेहसूत्रग्रथितस्य जन्तोः जानामि किं चिद्भगवत्युपायं ममत्वपाशस्य घातो विमोक्तुः सरस्वती वत्स भावानामनित्यताभावनमेव तावन्ममत्वग्रन्थिच्छेदस्य प्रथमो मुख्योपायः त
थापि नकुनिपितरो दाराः पितृव्यपितामहप्रभृतिविनतेषु संसारेऽस्मिन्नानाल्पवकोदयः तदिदं त्वद्धृदयो विद्युल्लतोज्ज्वलान्तरालसंगमानामपरिहृदये भूयो भूयो निवेशय
स्वल्पोभव मनः भगवति नवप्रसादादस्यापदन्यामोहः किंतु नवप्रवेशश्च धरगलितेर्भगवति विमलोपदेशपीयूषैः क्षालितमपि मे हृदयं मलिनयतो कोर्मिभिः क्रिय
ते तदस्याः संसारस्य भेषजं प्रज्ञापयतु भवती सरस्वती वत्स ननु परिहृतमेवात्र प्रतिविधिः अकाण्डपातजातानामार्द्राणां मर्मभेदिनाम् गाढशोकप्रहाराणामचिन्तैव महौ
षधिः मनः भगवति एवमेतत् किं तु दुर्वहं चेतः अंशिनि दारिते चेतः संतापैरभिभूयते तुङ्गवानह्ने विश्वमग्रच्छेदेरिवेन्दवम् सरस्वती वत्स श्रूयताम् चेतसोऽयं विकारः
तत्किं चिन्तानि विषये चेतो निवेश्यताम् मनः ततः प्रसीदतु भगवती कोऽसौ चित्तानां विषयः सरस्वती वत्स गुह्यमेतत् तथाप्यार्तानामुपदेशे न दोषः नित्यं स्मर ज्वलदनी
लमुद्दारहारकेयूरकुण्डलकिरीटधरं हरिं वा ग्रीष्मे सुशीतनवकुड्मलरम्यकाङ्क्षं त्वप्रविश्रम्भजनिर्हतिमात्मनीनम् मनः विचिन्त्य सोल्लासम् सर्वथानुगृहीतोऽस्मि
भगवत्याहमिति पादयोः पतति सरस्वती वत्स संप्रत्युपदेशमर्हस्युत्तेह्यं जानमेतत् अनन्तरं परमुच्यते वशं प्राप्ते मृत्योः पितरि तनये वा सुहृदि वा शुचा सन्तप्यन्ते भृश
मुदारा उज्जडधियः असारे संसारे विरसपरिणामे तु विदुषां वियोगो वैराग्यं द्रढयति वितन्वञ्छममुखम् १ ततः प्रविशति वैराग्यम् विचिन्त्य अत्राह्नीव नीलनीरज
दलोपमानाविरूढाने वयस्त्वगमानान्तरीयानान्तरितामिषं यदिप नैवं प्रजानापतिः प्रत्यक्षरूपं तारं दूर्वासमिश्रपिशितनगानवदङ्गरहन्तोपप्लुतां तदहकाम्यतो निपतितान्बोवा कथं
वारयेत १ अपि च श्रियो दोलालोला विषयजरसाः प्रान्तविरसा विपत्केहं देहं महदपि धनं भूरि निधनम् दृहन्तो कोलाकः सततमबलानर्थबहुलास्तथाप्यस्मिन्त्योरेव
चिरमरतानात्मनिरताः । सरस्वती वत्सैष वैराग्यं त्वामुपस्थितं तदेतत्संभावय मनः कासि पुत्रवैराग्यम् उपसृत्य अहे भोऽयमभिवादये मनः वत्स जातमात्रेण त्वया परित्यक्तोऽस्मि
तत्परिष्वजस्व माम् वैराग्यं तथा करोति मनः वत्स त्वदर्शनात्प्रशान्तो मे शोकावेशः वैराग्यम् तात कोऽत्र शोकावेशः यतः पान्थानामिव वर्त्मनि क्षितिरुहां नद्यामिव भ्रश्यताम्
ग्राका शे= मेघानामिव पुष्करे जलनिधौ सांयात्रिकाणामिव संयोगः पितृमातृबन्धुतनयभ्रातृप्रियाणां यदा सिद्धो दूरवियोग एव विदुषां शोकोदयः कस्तदा १ मनः सानन्दम् देवि विवेकेन
तद्यथा स्ववसः संप्रति हि नार्यकान वयोतनामधुकरव्याहारितास्तद्गुमाः प्रोन्मीलन्नवमल्लिकाः सुरभयो मन्दानिलाः अघोरात्मविवेकमाजितमस्ता मवालीकुञ्जन
स्नानेनाममगतुस्मिकानिवयः प्रायास्तुनः प्रपति १ सरस्वती वत्स यद्येवं तथापि न गृहिणामुचितमपनाश्रमधर्मिणा भवितव्यं, तदद्य प्रभृति निवृत्तिरेव ते सहधर्मचारि
णी मनः सलज्जं यथादिशति देवी सरस्वती वत्स यथा मदमसंतोषादयस्त्वाप्नतामुपचरन्तु यमनियमादयश्चामात्याः विवेकोऽपि त्वदनुग्रहादेवोपनिषद्देव्या सह यौवराज्यमनु
भवतु एतो चमे आदयश्च नसेव्यन्तां अभिभगवत्या विश्रम्भमाभ्यां त्वमस्मत्साहेनाय प्रहितास्ताः समसारमत्रमानय मनः यदादिशति देवी कृत्यं निवेशिताः सर्वापदोऽतारति सर्व
दयोः पतति सरस्वती यमनियमादयः प्राणायामादयश्च सादरमाच्छालद्द्रष्टव्याः एतैरेवमस्तु निदानं मा मा तत्र निवृत्तिं तपश्चावस्थामापन्ने त्वयि तेऽपि स्वां प्रकृतिमापत्स्य
न्ते यतः त्वत्संगाच्च क्षेत्रज्ञोऽपि भवत्ययं जरोपप्लुतोऽहमिहेति विवेकोन्नानेव देवार विदितज्ञ लघ्वी विष्णुर्व्यस्तमूर्तिः लक्ष्मीमान्स्वसे चेतकथमपि विज्ञानावस्थसंहृत्य तद्धी धान्या
दर्पोपदेशस्तिरितस दृजानन्दसान्द्रमात्मा १ तदद्यवनासानो नाशुदककमस्याप नदीमववनाम मनः यदाज्ञापयति देवी इति निष्क्रान्ताः सर्वे इति कृष्णमिश्रविरचिते प्रबो
धचन्द्रोदये वैराग्यप्रादुर्भावो नाम पञ्चमोऽङ्कः ५ अतः परं जीवन्मुक्तिं भविष्यति ततः प्रविशति शान्तिः शान्तिः आदिष्टास्मि महाराज विवेकेन यथा वत्से विदितमेव भवत्या
यथा किल अस्मत्संगवशादुपरतेषु विलीनमोहो वैराग्यभाजि मनसि प्रशमं प्रपन्ने क्लेशोपप्लवस्मृगतेषु सप्तसमीकृततद्भावात्मनि तः पुरुषोऽस्तमेति १ तदद्यवनीतरितरमेवदर ११

इति विवेकेनोदि शान्तिः

देवीमुपनिषदमवनीयमस्तकाश्रमानयन्तीति शान्तिः विलोक्य अये एषा अम्बा सर्वेषां किमपि मन्त्रयन्तीत एवाभिगच्छति ततः प्रविशति श्रद्धा अये अम्ब तत्र राजकुलमालो
कयितरेणापि स्वहृदयं न मलोचनेन मे श्रमसनाथितं प्रजाः शमाद्याः आराध्यते जगत्स्वामी वत्से देवोऽनुजीविभिः ॥ शान्तिः उपसृत्य अम्ब किं मन्त्रयन्ती इत्यस्थिता
सि श्रद्धा अये वत्से शान्तिः शान्तिः अम्ब मनसि कीदृशी स्वामिनः प्रवृत्तिः श्रद्धा याहृशी यथा विनिग्राह्यो भवति शान्तिः तत्किं स्वामि एवमाश्रमं अलंकरिष्यति।
श्रद्धा एवमेतत् यथा मानेश्वरः संप्रति नेततो देव एव समाप्य विषमिति शान्तिः अथ देवः समायायां कीदृशो वृत्तः श्रद्धा ननु निग्रह इति वक्तव्ये कथमनुग्रहः शक्यते वक्तुम्
का॰ देवोऽपि सर्वानयं दीजमित्यमयासर्वेषामपि ग्राह्येति मन्यते शान्तिः पश्ये दृष्टे हीदानीं राजकुलस्य स्थितिः श्रद्धा मुगु नित्यानित्यविचारणाप्रणयिनी वैराग्यमेकं सुहृत् मित्रा
णि यमादयः शमदमप्रायाः समस्या मताः मैत्र्याद्याः परिचारिकाः सहचरी नित्यं मुमुक्षा बलात् द्वेषाः दिपवक्त्रमोहममता सकल्पं सरागादयः ॥ शान्तिः अथ धर्मस्वामिनः कीदृ
प्रीतिः= शः श्रद्धा प्रवृत्तिवैराग्यसन्निकर्षादप्रभृति नितान्तं [illegible] भोगविमुख एव स्वामी तेन सकामकादिवपाफलाङ्गं भजति पुण्यफलादविनाशिनः इति सम्यक्जित
कामममत्व यंस्तकृतकर्मकथं च न मन्यते ॥ किं तु सोऽपि अप्रवणानां स्वामिनो विविक्तकर्मत्वं [illegible] धर्मः स्वल्पव्यापारो भूत् शान्तिः अथ यानुपसर्गी
नरसीन्धा महामोहेनोत्तिलीयस्थितस्तेषां को वृत्तान्तः श्रद्धा प्रवृत्तिरपि दूरवस्थां गते नापि महामोहस्तकेन स्वामिनः प्रलोभनाय मधुमत्या विद्यया सह उपसर्गाः प्रेषिताः अयंवा कण्ठाद्यपः
भिप्रायः यदि तेषु वायसक्तः स्वामी विवेकउपनिषच्चिन्तां न करिष्यति शान्तिः ततस्ततः श्रद्धा ततस्तेन गत्वा [illegible] महेन्द्रजालिकी विद्या प्रदर्शिता तथाहि सङ्काये
प्रयोगेनि योजनशतानान्तारविलम्ब [illegible] विमुखे पश्यन्ति स्फुटरुचो
रत्नस्थलीभैरवी ॥ मधुमत्यां च भूमिमायतः स्यानाकमानि नीलिदेवतामि रूप [illegible] एवं सत्ता पश्यन्तो विविधविष
यविलासवेषलावण्यः [illegible] विद्याधरीजनः तद्दिक कनकसिकतिलस्थलीः सवनाः [illegible] कमलाननाप्रवराः मरकतदल
कोमलाव नालीभजति जप्रपन्नसिनाद्यसवेभोगान् ॥ शान्तिः ततस्ततः श्रद्धा प्रवृत्तिदाकर्ण्य मायया आस्तामेतदिममकसान्स्मनसा चानुमोदितम् संकल्पेन प्रोत्साहितम् स्वामी त
मतिपयविप्रपन्नः शान्तिः सखेदं हा धिक् पुनरपि तामेव संसारयापुनराभिपातितः स्वामी श्रद्धा नखलु शान्तिः ततस्ततः श्रद्धा ततस्तत्सार्थवर्गेण ततर्कैर्नागत्य अतिक्रा
या देवाकारायितं नयनमालोकामिति दितः स्वामी स्वामिन् किमेवमेभिर्विषयासिषग्रासहृदये अधिरास्यान्निर्वृत्ते देः पुनरपि तेवेव विषयविषासक्तेषु निपतस्मानमात्मानं नावब
ध्यसे ननु भोः भवसागरतारणाय सविरितोऽयगतस्तव यापि सा अधुना परिस्खलितमदाकार्यमकुरान्तरुंदीदिशाहसे ॥ शान्तिः ततः श्रद्धा ततस्तत्क्षणमाकर्ण्य तत्तत्त्विविषयेभ्य
स्त्राभिप्रायावधीरिता मधुमती शान्तिः साधुसाधु अथ क्व प्रस्थिता भगवती श्रद्धा आदिष्टास्मि स्वामिना यथा विवेकं द्रष्टुमिच्छामि शान्तिः तत्र स्तो भवतीति श्रद्धा तदनुरूपा विवेक
विवेकेन= राज्ञस्त्रिप्रस्थिता शान्तिः अहमपि महाराजेनोपनिषत्प्रसादेनैव मादिष्टा तद्भवतु स्वस्वनियोगे संपादयावः इति निष्क्रान्ते । प्रवेशकः ततः प्रविशति पुरुषः विचिन्त्य सस्पृह
अहो माहात्म्यं दैव्यापि स्वमनः यस्य सारा मयातीतः [illegible] क्लेशमहि [illegible]
[illegible] ततः प्रविशति उपनिषच्छान्तिश्च उपनिषत् सविकल्पं तथा निरङ्कोश [illegible] स्वामिनो सुलभमवलोकयिष्यामि येनाहमितर विवेकस्य
जनयोरेवमभ्विरमेकाकिनी परित्यक्ता शान्तिः देवि कथं तथाविधविपत्तिर्मे देखा देव उपालभ्यते उपनिषत् सखि महता [illegible]
माद लितमम [illegible] कृपालोः [illegible] केशपाशाः [illegible] विवेके ॥ शान्तिः
सर्वमेतन्मया [illegible] प्रबोधयता [illegible] विवेकः एतदेव च कुलस्त्रीणां नैसर्गिकं शीलं यद्विपज्जनस्य
स्वामिनः समयप्रतीक्षणमिति तदेहि द्रष्टुं [illegible] उपनिषत् सखि संप्रगच्छ [illegible]

विवेकः

प्र॰चं॰ना॰ सकृत यथा भर्ता स्वामी च पुरुषस्तथा तथा प्रबोधोदयेन तस्य संभाविनयो यथा प्रबोधो भविष्यतीति साहं कथं गृहाणामयतं धार्ष्ट्यं करिष्यामि शान्तिः देवि श्रुतिविचारणीयमेतत्
१२ श्रीकंठभगवत्यागीतायाः अयमेव चार्थो विस्तरेण कथ्यते विवेकस्याभिमतः ततः इति संभावयत्यनेन भर्तारमादिपुरुषं च उपनिषत् यथावदतिप्रियसख्यौ परिक्रामति ततः प्र
विवेकः विशति राजा श्रद्धा च राजा देव स एष पुरुष इत्यभिमानः शान्तिः प्रियासु पनिषदम् श्रद्धा देव तृतीये देवीवचनान्निर्गता कथं न तोऽद्यापि राजा कथमेवं श्रद्धा देव अगेव कथितमेतद्देव्यावि
स्मृतं भगवत्यासीत यथा मन्दराभिधाने शैले विशालायतने देवायतने तर्कविद्या भयादनुप्रविष्टेति राजा कथं तर्कविद्यातो भयम् श्रद्धा देव तस्मान्मेवेन मनन्तर्च्य सेव श्रावयिष्यति तत्र
पुरुषः गच्छतु देव एष स्वामी नव्यागमनमेवानुध्यायन् विविक्तमास्ते राजा उपसृत्य स्वामिन्नभिवादये पुरुषः वृत्तप्रक्रमविरुद्धोयं समुदाचारः यतो ज्ञानवृद्धतया भवानेवास्माकमुप
देष्टा तेन पितृभावमापन्नः कुतः पुराङ्गिरसो धुनिनद्यस्ताद्देशान् सर्वान्पन्नानवगच्छन् ज्ञानेन सम्यक्परिगृह्य चैतान्हि पुत्रकाः सम्बोधयेत्यवोचन् तद्भवानस्माकं पितृत्वेन वर्तते
रक्षेत्र पव्यपर्मः शान्तिः एवं देवि एष देवेन सह स्वामी विविक्ते वर्तते तदुपसर्पतु देवी उपनिषदुपसर्पति शान्तिः स्वामिन्नेषा उपनिषद्देवी पादवन्दनायागता पुरुषः नत्वत्वेतद्युक्तं
यतो माता त्वमस्माकं अपरेशारासीनेन तत्त्वावबोधोदयेन तद्देवास्माकं नमस्या अथवा अनुग्रहविधौ वात्सल्यमातरमप्युदन्तरम् माता गाहते निबध्नाति देवी वन्धनिकृन्तनी उपनिष
त् विवेकमालोक्य नमः ... उपविशति पुरुषः अवकथ्यतां क्व भवत्यानीताः एते दिवसाः उपनिषत् स्वामिन् नीताः नमनिमठचत्वरशून्यदेवागारेषु मूर्खसंसर्गैः सह
वासरा इति पुरुषः अथ ते जानन्ति किमपि भवत्याः स्वरूपम् उपनिषत् न खलु २ किंतु ते स्वबुद्ध्या मम गिरं विडम्बयन्तो वाममिवार्थमविचार्य विकल्पयन्ति तेन केवलं तेषां पर
स्य प्रयोजनमेव न मदिव वारणम् पुरुषः ततस्ततः उपनिषत् ततः कदाचित् कृष्णाजिनाग्निसमिदाज्यहव्यस्रुवादिपात्रैः ... सुखैर्मेर्वेष्ट हृषाम यापरिवृताविलक्ष
मे काल्यादिरुपहतिस्त्याध्विन्यज्ञविद्या १ पुरुषः ततः २ उपनिषत् ततो मया चिन्तितम् अपि नाम एषा पश्यत्कु भारवाहिनी मे तास्यति तत्त्व अभयं तस्याः सन्निधौ कानिचि
द्वासराणि नयामि पुरुषः ततः २ उपनिषत् ततस्तामहमुपस्थिता तया चावबुध्यास्मि भद्रे किं ते समीहितमिति ततो मया उक्तम् आर्ये अनाथास्मि त्वयि निवस्तुमिच्छामि पुरुषः
ततः २ उपनिषत् ततस्तयोक्तं भद्रे किं ते कर्मेति ततो मयोक्तं यस्मादिदं सर्वं तिष्ठते ... ज्ञानन्दो ज्वलत्पत्रः शान्त्ये शास्त्रं नमः क्रियया
मशुनभोगादा पमतेनेष्ठ रैःदैतच्यानमपास्य यान्त्रिकैतिनः प्रसेमि तेहत्सम् १ यत्तविद्या विविच्य पुमान कर्माकथमीश्वरो भवेत् क्रियाभवोक्ते दकदीनवस्तुधीः ऊर्ध्वक्रियापवनरोध
ह्रिदः शतेसमाः ज्ञानमनाजिनीविषत् १ ततः मनागिप्रयोजनेनभवत्याः परिग्रहेण तथापि यदि कर्मारंभोक्ता स्वरूपं वस्तुवधीकं चित्कालमवस्तुमिच्छसि ततः को दोषः राजा सो
पहासम् अहो अस्मान्धकारप्रणाम निन्दतेऽसौ दुःप्रशान्तस्य पन्त विद्यायुः येनेवं कृतकर्मोपसन्नापरामृशति अयः स्वभावादचलं बलाच्चलत्यचेतनं चुम्बकसन्निधानिव तनोति विश्वेदि
तुहीतिकेतिजगन्ति मायेश्वरं नय मीलितः १ तस्मात्तमोन्धा नामेवेयमपनीश्वरदृष्टिः अबोधप्रभवं सन्तं संसारं कर्मभिः शमयन्तीयं विद्यानमन्धकारेणापनिनीषति स्वभावद्दीना
नितमो मया निष्प्रकाशयेद्यो भुवना निसमन् तमेव विदित्वातिमृत्युमेति नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय विमुक्तिहेतुः १ पुरुषः ततः २ उपनिषत् ततो यज्ञविद्याया विमृश्य प्रत्युनरहमो सविस्म
निकषा हुंवीसनोप दितेर प्रसन्नेर्बाह्मिभिः कर्मन्तरायादेशे विनय म तत्प्रसादद्भवती स्वामिनं स्विनंष्ट प्राग मना यति पुरुषः ततः २ ततोऽहं तामपक्रम्यप्रस्थिता पुरुषः ततः २
उपनिषत् ततः कर्मकाण्डमनुचरी मीमांसा मया दृष्टा विविच्य कर्माण्यधिकारभाञ्जि कमतित्ति मिमाना जागतापमालो: सूक्ष्म विविच्य निर्भि योजयन्ती प्रोणापदेशेऽर तिदेशगेभ्यः अ. निवार लिः प्रकरण स्यात् समाप्ता –
१ पुरुषः ततः २ उपनिषत् ततोऽहं तामुपेत्य चिन्तितवती अथ तया पृष्टास्मि किं कर्मासि इति ततो मयाऽदेवि यस्मादिदं विश्वमिदमादिपदितम् पुरुषः ततः २ उपनिष
त् ततो मीमांसया पार्श्ववर्तिनां पुरतः मवलोक्याभिहितम् अस्त्येषमस्माकमस्यां कान्तारफलोपभोगयोग्य स्वरूपोपनयनेनोपयोगः तत्क्रियतां कर्मोपयुक्तम् ततस्तेषां म
ध्ये केनाप्युक्तं वासिना ... मीमांसा ... खिदेव तेनेव कुमारिलस्वामिनोक्तम् देविनैव कर्मोपयुक्तं पुरुषमुपनयति किं त्वकर्मार
मभोक्तारमीश्वरेण चासौ कर्मफलप्रयुज्यते अथापरेणोक्तम् अथ किं लौकिकास्त्वरूपाद्धीश्वरो नाम योऽस्ति तत्स्तेन विदुषोक्तं अस्ति तथाहि एकः पश्यपतिश्चेतनानि जग १२

तामवस्थां मोहान्धधीरेकः कर्मफलानि वाञ्छति ददात्यन्यस्तु तान्यर्थिने एकः कर्मसु निश्चितेन नतभूम्नां क्षात्मेव देहोपरो निःसंगः पुरुषः क्रियास्वच कथं कर्तेति संभा-
व्यते १ राजा सत्यं साधु २ कुमारिलस्वामिन् साधु प्रत्युक्तोस्यायुष्मान् भव द्वौ तौ सुपर्णौ सयुजौ सखायौ समानं वृक्षं परिषस्वजाते एकस्तयोः पिप्पलमत्ति पक्व-
मन्यस्त्वनश्नन्नभिचाकशीति १ पुरुषः ततः २ उपनिषत् ततो हं मीमांसामामनुप्रस्थिता पुरुषः ततः उपनिषत् ततो मया बहुभिः शिष्यैरुपास्यमाना त-
र्कविद्यावलोकिता कौचिद्विशेषकल्पनपरान्यायैः परातन्वती गादंसकुलनाति नियन्त्रमयैर्जल्पं वितण्डामपि प्रयाताम् प्रकृतेर्विविच्य पुरुषस्योदा-
रन्तीमिदं तत्त्वानां गणनापरामहदहंकारादिसर्गक्रमैः १ पुरुषः ततः उपनिषत् तथैवाहं समुपस्थिता तामिश्रानुयुक्तया मया तदेव कर्मादाहृतम् यस्मा-
द्विश्वमित्यादि ततस्तानिः सप्रकोपोपहासमनं [illegible] या वाचालेपरमाणुभ्यो विश्वमुत्पद्यते निमित्तकारणमीश्वर इति वैशेषिकास्तु परमाणुभ्यो विश्वोत्पत्तिं
कथयन्ति मन्यया तु सक्रोधमुक्तम् या पापे कथमीश्वरमेव विकारिणं कृत्वा विनाशधर्ममापादयसि ननु रे प्रधानाद्विश्वोत्पत्तिः राजा अहो दुर्मतयस्तर्कविद्या
प्रवृत्तदपि न जानन्ति सर्वं प्रमेयजातं घटादिवत्कार्यमिति परमाणुप्रधानोपादानमप्युपेक्षणीयमेव अपि च प्रभाः पीतिकरान्तरितनगरस्वप्नेन्द्रजालादिव [illegible]
त्कार्यं ह्येयमसत्यमेतदुत्पद्यध्वंसादियुक्तं जगत् शुक्तौ रूप्यमिव स्रजीव भुजगः स्वात्म[illegible] उपनि[illegible] वज्ञाते प्रभवत्यथास्तमयते तत्त्वाववोधोदयात् १ विकार
प्रसङ्गात् मुग्धव[illegible] विकल्पविकसितमेव तथा हि पानं ज्योतिः कथमतदिताननस्त [illegible] विश्वात्मतो व्रजति विकृतिं निःकलं निर्मलं च पश्यन्नीलोत्प-
लदलरुचामम्बुवाहावलीनां प्रादुर्भावे भवति वियतः कीदृशो वा विकारः १ पुरुषः साधु २ श्रीलोपतमस्मान् ये प्रज्ञावतो विमर्शाः उपनिषदे प्रति ततः २ उपनि-
षत् ततः सर्वाभिरेव कुद्धाभिरुक्तम् अहो विश्वविलये न मुक्तिमेषा वदन्ती नास्तिकपथे प्रस्थिता निगृह्यतामिति मसं रम्भेमो निश्रुतीतं प्रधाविताः सर्वे सत्राम-
पुरुषः ततः २ उपनिषत् ततो हं सत्वरतरपरिक्रमणदण्डकारण्यप्रविष्टा ततो मन्दरशैलोपरिकल्पितस्य मधुसूदनायतनस्य नातिदूरे ताः कौमेयादलितमला-
यः श्रेणयः ककणानाकृष्टारस्तनप्ररूढविकृतिभिर्हर्षितः केशपाशः छिन्नामुक्तावलिरपहृतं वेदसंभ्रमस्त्रस्तकुलं केकेनाहं हतविधिवलाद्दीहिकादुर्विदग्धैः १ पु-
रुषः ससंभ्रमं ततः २ उपनिषत् ततो देवायतनान्निर्गत्य गदापाणिभिः पुरुषैरिति निर्दयं ताड्यमाना नास्ताः सर्के विद्यादिगन्तरमतिक्रान्ताः सर्वे सत्यं साधु २ रा-
जा नवल्लु भवतीमभिभवतो कश्चित्सातीतमन्ते पुरुषः ततः २ उपनिषत् तत्र च भीतां गीतामग्रम[illegible]लतनुपुरान्तरं प्रविष्टा तत्र च वत्सया गीतया मां तत्रागता-
मालोक्य ससंभ्रमं मातर्मा तरिति पादयोः पतित्वा परिरम्भोपवेशितास्मि विदितवृत्तान्तया तया च प्रोक्तं [illegible] बनात्र खेदयितव्यं यतः ये खलु तामप्रमाणीकृत्य यथे-
ष्टमस्वरसमानाः प्रचरिष्यन्ति तेषामीश्वरप्रवशास्ता उक्तं च तेन भगवतात्मानमधिकृत्य तानहं द्विषतः क्रूरान् संसारेषु नराधमान् क्षिपाम्यजस्रमशुभानासुरीष्वेव यो-
निष्विति पुरुषः सहर्षं देविकस्मात् सा देवात्मातमिच्छामि कोयमीश्वरो नामेति उपनिषत् एवमेतत् सकोपमिव कोनामात्मानमजानतो भवतः प्रश्नस्यावसरः स्यात् ।
पुरुषः सहर्षं कथं ममात्मा सोऽपुरुषः उपनिषत् एवमेतत् तथा हि असौ त्वदन्यो न सनातनः पुमान् भवान्न देवात्पुरुषोत्तमात्परः स एव भिन्नस्त्वमनादिमायया द्वि-
धेव बिम्बं सलिले विवस्वतः १ पुरुषः विवेकं प्रति भगवन्नुक्तमप्यर्थं भगवन्मानसं न गवधारयामि अवच्छिन्नसधर्मसजरामरणधर्मिणः समाज्ञवीति
देवी यनित्यानन्दचिदात्मताम् १ विवेकः पदार्थानानात्वं वा कार्यानवबोधस्तु पुरुषः तदवबोधाय भगवन्ननुपायं प्रज्ञापयतु विवेकः अयमुच्यते पदाऽ-
स्मीति विविच्यते न परित्यज्यते न सार्द्धकृतेन तत्त्वानां विलये चिदात्मनि परिशिष्टे ते इत्यर्थेन [illegible] क्रमतौ नैवेमे सौनिका धिनम वधान्ने तदात्मप्रभं शाने ज्योतिरनन्तमद्व-
यविद्यानन्दं समुद्द्योतते १ पुरुषः सानन्दं सकृतमर्थं भावयति ततः प्रविश्य निदिध्यासनम् आदिष्टोस्मि भगवता विष्णुभक्त्या यथा निरुद्धमस्मदभिप्रायं उप-
निषद्विवेकेन सह बोधयितव्या तया च पुरुषेश्वरत्वमिति विलोक्य यथादेवी विवेकपुरुषाभ्यां नातिदूरे वर्त्तते यावदुपसर्पामि उपसृत्य उपनिषदं प्रति जनानि-

उपनिषत्

प्र॰ चं॰ ना॰ १३ 13

कम् देव्याविष्णुभक्त्यासमादिष्टम् यथालंकृत्ययोर्नयोर्देवतामवगतीति मया च समाधिनेन विदितं यथा आपन्नसत्त्वामवतीति पुत्रकं सत्त्वविद्यानामकन्या
त्वदुदरे वर्तते प्रबोधचन्द्रोदयश्च तत्र विद्यां संकर्षणविद्यया मनसि संक्रामयिष्यामि प्रबोधं च पुरुषे समर्प्य विवेकेन सह त्वमस्मत्काशमागमिष्यसीति उपनिष
त् यदादिशति देवीति विवेकेन सह निःक्रान्ता विविदिषा सर्वं पुरुषं प्रविशति पुरुषो ध्यानं नाटयति नेपथ्ये आश्चर्यमाश्चर्यम् उद्दामद्युतिदामभिस्तडि
दिव प्रद्योतयन्ती दिशः प्रस्फुरद्भिः कुराखिष मनसो निर्भिद्य वक्षःस्थलम् कन्येयं सह तर्कसमेन परिकरेरैमर्मदंस सत्त्वे नजन्मनाद्धोनमुपैति देवपुरुषं श्री
मान्प्रबोधोदयः ॥ ततः प्रविशति प्रबोधचन्द्रोदयः किं दिशं किमपोदितं किं सुदितं किं नासद्भ्यसारितं स्फुरतां किं नु विलोपितं नु किमिदं किं चिन्नकाकिंचन य
स्मिन्सादृशे तर्कवितर्कपदवीं निर्वेशमारोहति तेनालोकोसह जयका राद्दलितं सोहं प्रबोधोदयः परिक्रम्य पश्यन्पुरुषः यावदुपसर्पामि उपसृत्य भगवत्प्रबोधचन्द्रोद
योऽहमभिवादये पुरुषः साक्षाद्दं परिचत्सपरिष्वज्य त्वमां प्रबोधः तथा करोति पुरुषः आलिङ्ग्य सानन्दं अहो विच्छिन्नतिमिरपटलं प्रभातम् तथापि मो
हान्धकारमवद्ध्य विकल्पनिद्रामुन्मथ्य कोपि जनितो यदनुग्रहेण सदास्थितिः श्रद्धा विवेकमतिशान्तियमादिकेन विश्वात्मकः स्फुरति विष्णुरहं स एकः ॥ सविषादं कृतार्थ
सोऽस्मि भगवत्या विष्णुभक्त्याः प्रसादात् सोहमिदानीम् संगं न केनचिदुपेत्य किमप्युपच्छन्नाच्छिन्नतर्कितफलं विविदिषां दृष्ट्वा शान्तोऽस्मि अपेतभयशोक करवाय मो
हः साधयेत् तोऽमतिरहं भवितास्मि मध्ये ॥ प्रविश्य विष्णुभक्तिः सहर्षमुपसृत्य चिरात्खलु अस्माकं संपन्ना मनोरथाः येन प्रसन्नाराति भवन्तमालोकयामि पु
रुषः देव्याः प्रसादात् किं नाम दुःकरमिति पादयोः पतति विष्णुभक्तिः पुरुषमुपस्थापयन्ती उपनिषत्सत्य वत्स किं ते भूयः प्रियमुपकरोमि पुरुषः भगवति
किमतःपरमपि प्रियोऽस्ति यतः शान्तारातिरगमद्विवेकः कृतकृत्यताम् नीरजरके विद्यानन्दे परे ताहं नियोजितः । तथापीदमस्तु पर्जन्यः कालवर्षी सकलमहीमण्डलेश्वरः क्षि
तिं पालयन्तु ज्ञानेश्मागलितं विविधोपप्लवाः पालयन्तु तेज्ञाने निधोपहितं दसच्छसमाहात्म्यात्संसाराद्विविषयमनानन्दपङ्कं तरन्तु ॥ विष्णुभक्तिः
तथा इति निःक्रान्ताः सर्वे ॥ इति श्रीकृष्णमिश्रविरचिते प्रबोधचन्द्रोदये महानाटके जीवन्मुक्तिर्नाम षष्ठोऽङ्कः ६ ॥ समाप्तोऽयं प्रबोधचन्द्रोदयो नाम ना
टकम् ॥